

TÖRTÉNELEM – NÉPÉLET – NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

I. évfolyam (2007) 2. szám

Hagyomány és modernizáció

Néhány évvel ezelőtt *A néphagyomány szerepe a XXI. század társadalmában* címmel tartottak konferenciát Budapesten, a Hagyományok Háza, az Európai Folklór Intézet és a Folklórfesztiválok Magyarországi Szövetsége (CIOFF Hungary) szervezésében. A konferenciát megnyitó UNESCO-képviselő, a Görögországból érkező Alkis Raftis a következő gondolatokkal köszöntötte a résztvevőket:

„Ha az Európai Unió országait fákként képzeljük el, melyek egymás mellett állnak, egy nagy vihar esetén biztosak lehetünk abban, hogy csak azok maradnak életben, *talpon*, melyeknek erős, és mélyen kapaszkodó gyökerei vannak.”

Ezt követően a külföldi és magyar előadók, összesen nyolc ország kutatói arra keresték a választ, hogy mi a hagyomány szerepe globalizálódó korunkban. Hosszasan ecsetelték, hogy mit tesznek Finnországban, Nagy-Britanniában, Norvégiában, Görögországban, Kanadában, Izraelben stb. azért, hogy ezeket a saját gyökereket megtartsák, megerősítsék. Megállapítást nyert az a tény, hogy a világ hatalmas kulturális átrendeződés előtt áll. E folyamat legfontosabb kulcskérdése az, hogy milyen a viszonyunk a hagyományhoz, mi az, ami felhasználható belőle, mi az, ami tovább él XXI. századi világunkban. Napjainkban ugyanis – különösen a harmadik világban – szinte naponta tűnnek el kultúrák. Nem véletlen, hogy az Európai Uniót is kiemelten foglalkoztatja a nemzeti identitás, a kultúra továbbélésének kérdése.

Nos, elmondhatjuk, hogy a mi „fánk” gyökerei szerteágazóak, tehát nagy felületen és mélyen kapaszkodnak az egész Kárpát-medencében, hiszen a hagyományaink, szokásaink több ezer évre tekintenek vissza. Azt is nap mint nap tapasztaljuk, hogy a szűkebb pátriánkban, Székelyföldön, az itt élők számára fontos a velük való együttélés. Egyezőval: a hagyományoknak ma is helye van mindennapjainkban. Jól példázzák ezt az utóbbi évtizedben szinte „elburjánzó”, hagyományossá váló falutalálkozók, amelyek – valljuk meg őszintén – napjainkra a néphagyományok közvetítésének egyik fontos színterei lettek. Főleg ott, ahol a rendezők nem csupán a fesztivál jellegű, vagy a nyereségorientált rendezvények megszervezését tartják célszerűnek, hanem az igazi értékek bemutatását is. Példaként említhetjük Lövétét, ahol a legutóbbi falutalálkozón (2006) nagy sikerrel vitte „színré” a Kákvirág Egyesület a már-már feledésbe merült, régi lövétei lakodalmast. (Lásd – a címlapon, a címlap belső oldalán és a hátlapon – Egyed József felvételeit. Udvarhelyszék Kulturális Egyesület. 2006. évi fotótábor.) De a pünkösdkor évente megrendezett bágyi várifestivál, amikor a tatárjárásokra emlékezve tűzkerekeket ergetnek a vár maradványairól, vagy az egyre szaporodó kézműves táborok mind azt bizonyítják, hogy igény van a „minőségi” kultúrára, a hagyomány megtartása és a modernizáció pedig nem egymást kizáró, egymás ellen ható tényezők.

Hogy pedig a szóban forgó gyökér-ágak erősen, egész ségesen tartsák továbbra is annak a bizonyos fának az ágait, Horváth Ágota szavai szerint egy a dolgunk: „táplálni, öntözni a gondozásunkra bízott gyökeret, hogy a mi nagy közös fánk virágozzon. Lombja tündököljön, csodálhassák szerte a nagyvilágban.” (*Mesterség és művészet*, X évf. [2003] május.)

Ez a cél kell vezérelje a XXI. században, ha úgy tetszik a harmadik évezredben azokat az intézményeket, amelyeket a hagyományos népművészeti és kézműves kultúra közművelődési célú gondozására hoztak létre. Ugyanis az erdélyi magyar társadalom csak úgy tudja folytonosságát megőrizni, identitását megtartani, ha időnként van lehetősége hagyományaihoz „visszakanyarodni”, abból építkezni.

Mihály János

ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népélet. Néphagyomány.
I. évfolyam (2007) 2. szám

Megkérdeztük

4 A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. (Bukarest, 1981)

Novák Károly-István beszélgetése Dávid Lászlóval, a kötet szerzőjével

Népi kultúra

6 Miklós Zoltán: Gazdasági stratégiák hiánya által gerjesztett szegénység

7 Hajdani ízek Székelyföldről

8 Róth András Lajos: A Székelység (1931–1944) néprajzi tárgyú cikkei

10 Balázs Dénes: A székelypálfalvi *borittomeccő*. Adatok az archaikus faesztérgáláshoz

História

12 Gidó Csaba: Egy erdélyi ellenzéki sajtótermék: a „*Baloldal*”

13 dr. Vofkori László: Székelyudvarhely fekvésének és városi funkcióinak szakirodalmi méltatása

16 Kolombán Zsuzsanna: Az asszony a vétkek forrása?!

Közügyjteményeink

18 Bálint Mihályné: Kápolnásfalva és tájháza

Tárgyi örökségünk

20 Mihály János: Tájház lesz a Kárpát-medence legöregebb házából

Utazó elődeink

21 [Hermann Gusztáv Mihály]: *Keresztúr és London...*

Részletek Fogarasi János *Utazás a Nagy Küküllő mellett* című cikksorozatából

Forrásközelben

22 Tóth Levente: „...kinek-kinek ülése hol legyen...”

Templomi ülésrend 1682-ből

24 Oláh Sándor: „*Utolsó szükségre jutván...*”

Életutak

26 Mihály János: Székely Mózes

Lábjegyzet

28 Róth András Lajos: Kolombán-Antal József: *Székely honfoglalás, avagy mikor költözhettek a székelyek a Kárpát-medencébe?*

Székelyfonó

29 „*Azt mondják, Attila egy korondi székely*”

Zágoni Mátyás Sándor (1847–1895) adomái

Jelzések, emlékek, vélemények

30 Szócs Lajos: Ereklés országzászló Firtosváraán

Évfordulóink

31 P. Buzogány Árpád: Évfordulóink. 2007.

augusztus–szeptember

ÖRÖKSÉGÜNK : Történelem. Népélet. Néphagyomány.
I. évfolyam (2007) 2. szám

Megjelenik negyedévente

Kiadja a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont

Igazgató: dr. Hermann Gusztáv Mihály

Főszerkesztő: Kolombán Zsuzsanna

Szerkesztőbizottság: dr. Hermann Gusztáv Mihály, Mihály János,

Miklós Zoltán, P. Buzogány Árpád.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918 December 1 utca, 9. sz., 3. szint.

Tel.: 0266-214440 (7–15 óra között), Fax: 0266-214441

e-mail: oroksegunk@hereditas.ro

Műszaki és grafikai szerkesztés: Corvette Kft., Székelyudvarhely

Nyomdai munkálatok: Infopress Rt., Székelyudvarhely

Megjelenik a Hargita Megyei Tanács támogatásával.

A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei (Bukarest, 1981) Novák Károly-István beszélgetése Dávid Lászlóval, a kötet szerzőjével

Tavaly, 2006-ban múlt 25 éve, hogy az erdélyi regionális műemlék-topográfiai munkák sorában az első nagyobb méretű mű, A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei megjelent. Melyek voltak ennek a nagy jelentőségű munka keletkezésének az előzményei, mi volt az indíték?

A műemlékekkel mint témával teológus koromban találkoztam. Attól kezdve egészen a könyv megjelenéséig, sőt napjainkig szívesen foglalkozok ezzel a témával.

Gyermekkoromtól kezdve érdekelt a rajzolás és minden, ami rajzolva van. Elég korán hozzajutottam, Haáz Rezső rajz-tanárom révén, Orbán Balázs Udvarhelyszék kötetéhez, így láttam, milyen nagy dolog, hogy ezt a térséget Orbán Balázs akkor végigjárta, leírta, eredményeit megjelentette. De azt is láttam, hogy azóta milyen változások történtek vagy mi az, amit Orbán Balázs véletlenül elszalasztott, nem nézett meg. Végül is az ő munkája indított arra – Haáz Rudi bácsi biztatására és segítségével –, hogy Udvarhelyszék műemlékeivel foglalkozzak.

Talán véletlenül történt az, hogy a teológián Juhász István egyháztörténész professzorunk 1953-ban, amikor én a harmadévet végeztem, egy pályázatot írt ki. A középkori templomok stílusa és a legfontosabb emlékek rövid bemutatása, ismertetése volt a téma. Nekifogtam és áttanulmányoztam a két középkori építészeti stílust, a román stílust és a gótikát. A dolgozatban bemutattam Európa leghíresebb emlékeit, de egy kicsit részletesebben foglalkoztam az erdélyiekkel, a kolozsvári Szent Mihály és a Farkas utcai templommal, és Udvarhelyszékről is bemutatam néhányat, amelyeket már láttam, vagy gyermekkoromtól ismertem. Ekkor tanulmányoztam például a Jézus

kápolnát, a felsőboldogfalvi vagy a bögözi templomot. A dolgozatot beadtam és aztán meglepetésemre kiderült, hogy ketten írtuk meg ezt a pályamunkát, az egy évvel nagyobb teológuslány, Nagy Melinda és én. Ő nyerte az első díjat, én a másodikat.

1955-ben, amikor a teológiát elvégeztem, Székelyudvarhelyre kerültem segédlelkésznek. Itt lehetőségem nyílt az udvarhelyi református egyházmegye legrégibbi jegyzőkönyveinek, vizitációs feljegyzéseinek tanulmányozására, amelyekben meglepetésemre sok olyan adat volt, ami Orbán Balázs kezében nem fordult meg, de mások sem ismerték, akik Erdély művészettörténetével foglalkoztak. Itt Balogh Jolán nevét kell megemlítenem, aki az erdélyi reneszánsz műemlékekről írt, vagy Entz Gézá, akinek több komoly tanulmánya is volt a középkori erdélyi műemlékekről. Ezeket tanulmányozva láttam, hogy itt van egy olyan terület, amit újra be kell járni, a helyszíni vizsgálatok mellett le kell fényképezni, rajzolni lehetőleg mindent, és feldolgozni a levéltári adatokat.

A teológia elvégzése után hároméves magiszteri rendszerben volt lehetőség továbbtanulni, én ezt választottam. Héberből, görögéből, egyháztörténetből, dogmatikából készültem és tettem vizsgát. Juhász István professzorom megengedte, hogy én egyháztörténet szakon belül művészettörténettel foglalkozzak. Gyűlt az anyag az udvarhelyi egyházmegye, illetve Udvarhelyszék műemlékeiről. Elindultam, jártam, már akkor, amikor Székelyudvarhelyen voltam egy évig, majd Kolozsváron két évig. Az nagyon jó alkalom volt arra, hogy Debreczeni László anyagát átnézzem, megismerjem és személyesen is megbeszéljem vele a dolgozatot. Őt az egyház 1927-ben alkalmazta. 10 éven keresztül járta a szörványvidéket, főképp a veszélyeztetett területeket: rajzolt, írt, fényképezett, mért. Nyolc nagy vázlatkönyvet töltenek meg a rajzai, amelyek most is az egyházkerület tulajdonában vannak. Udvarhelyszék az ő kutatási területéből kiesett, mivel nem

tűnt veszélyeztetettnek, ezért gondoltam arra, hogy ezt a részt válasszam. Szűkíteni kellett az anyagot, a magiszteri szakdolgozat témájának az udvarhelyi református egyházmegye középkori eredetű templomait választottam. Közben 1958-tól muzsnai lelkipásztor lettem, onnan hat éven keresztül elég nehéz volt járni a vidéket és néha kétszer-háromszor is felkeresni a templomokat. Elsősorban a református falvak, gyülekezetek templomait vizsgáltam. Így állt össze 1963-ra a magiszteri dolgozat.

Közben kiderült, hogy az egész magiszteri rendszer leáll, be kell adni a dolgozatot román nyelven, csak akkor tudják elbírálni és lehet magiszteri vizsgát tenni. Mivel 1964-ben bátyám, Dávid Gyula kiszabadult a börtönből (nem amnesztíával, hanem letöltötte a hét évet), ajánlotta, hogy segít nekem, lefordítja a dolgozatot román nyelvre. Szinte egy évig dolgozott vele. Én is segítettem, külön szótárt készítettem, mivel a román szak kifejezéseket ismertem, akárcsak az Erdély műemlékeire vonatkozó román nyelvű anyagot. Sőt német nyelvű anyagot is olvastam, amit az erdélyi szászok már jóval Orbán Balázs előtt a műemlékeikről, harangjaikról, kelyheikről írtak.

Bátyám mikor visszakerült a Kriterion könyvkiadóhoz, azt ajánlotta, hogy adjuk ki könyv alakban. Akkor lett lehetőség magyar vonatkozású Erdély történeti könyveket megjelentetni. Amíg a munka megjelent, kétszer is volt olyan időszak, amikor magyar szövegben magyarul nem lehetett pl. helységneveket leírni, hanem csak úgy, hogy az *Odorhei-i*, vagy a *Mugeni-i* templom. Nagyon rosszul néztek ki ezek a szövegek.

Így jutottunk el ahhoz, hogy 1970-re megkötöttem a szerződést a Kriterion Könyvkiadóval, hogy a munkát kiadja, ha kiegészítem úgy, hogy ne csak a református templomok, hanem a középkori eredetű unitárius, katolikus templomok is benne legyenek, valamint a várak. 1970-re a kötet elkészült volna, ha nem jön Segesvárra és a házunkra az árvíz. Az anyag nagy része megsemmisült és el-

Dávid László

Született Arapatakon, 1932. május 25-én.

Lelkipásztor, művészettörténész.

Életműve: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Buk., 1981.

Kutatási területe: egyház-, gyülekezet-, művészet- és vallástörténet.

Szakmai elismerés: az egyháztörténet-tudomány doktora (Kv., 1969).

ment a kedvem attól, hogy folytassam. Azonban, amikor már méteres víz volt a lakásunkban, a kézirat, a fényképek, a rajzanyag is tönkrement, akkor jött Debreczeni László Segesvárra, akivel jó kapcsolatban voltam és ismerte a kézirat munkámat is. Kérte, kísérem el Galambfalvára, mert ott most javítják a templomot és valami új dolgok kerültek elő. Elkísértem és akkor újra szíven talált az, hogy még így sem szabad a műemlék-kutatást abbahagyni. 1975-re jött a második árvíz, így tolódt ki a könyv megjelenése 1981-ig.

Két évtizedes kemény kutatómunkája során volt ideje alaposan megismerni Udvarhelyszék középkori műemlékeit és tanulmányai, kutatásai során volt lehetősége összehasonlítani Erdély más vidékeivel, illetve tágabb tekintésben is. Utólag, 25 év távlatából és az Ön ismeretanyagának birtokában, hogyan értékeli ennek a vidéknek a középkori építészetét, művészetét?

A vidék középkori építészetét nagyra értékelem, ez ösztönzött a kötet megírására. Azt reméltem, hogy szükség van rá, és ennek a mintájára majd akad valaki Maros megyében, Csíkban vagy Háromszéken is, aki Székelyföldre nézve körbejárja, megcsinálja, összehoz egy ennyire dokumentált könyvet. Az volt a cél, hogy lehetőleg hibák nélkül az akkori állapotot rögzítse. Talán sikerült is, mert még most is előveszik, használják. Ugyan azóta a régészeti kutatás bővült, a műemlék-kutatásból sokkal többet lehet tudni, mit akkor. De úgy veszem észre, hogy akik értettek hozzá, azok értékelték: Entz Géza, majd a fia is, B. Nagy Margit, aki végül is a lektora volt ennek a könyvnek.

A sárpatoki református templom Dávid László rajza

Örvendek annak, hogy Jakó Zsigmond professzor elismerő köszönőlevelet küldött, amikor neki egy tiszteletpéldányt küldtem. Azt írta, hogy ezt a munkát egy munkacsoport szokta elvégezni, nem egy személy, különösen úgy, hogy közben arra törekedtem, lelképásztori szolgálatom csorbát ne szenvedjen.

Szerettem volna továbblépni. Közben 1963-tól Segesvárra kerültünk, egészen a nyugdíjazásig segesvári lelképásztor voltam. Ki akartam bővíteni a kutatásokat arra az akkori Brassó-Szebeni egyházmegyére, amelybe kerültem. Nemsokára jött a megyésítés, akkor átkerültünk a Küküllői egyházmegyébe. Ez a Kis-Küküllői völgyét jelenti, nagyjából Szovátyától Dicsőig, nagyon sok műemlékkel. Akkor annak fogtam neki, de már nem jutottam el odáig, hogy kész anyaggá váljon.

Én úgy veszem észre, hogy Udvarhely szép középkori műemlékanyaga egyáltalán nem kisebb, nem kevesebb, mint Erdélyé vagy akár az egész magyar kultúrterületé. Felvidékhez lehetne hasonlítani az erdélyi emlékanyagot. Ott és a Dunántúlon, az osztrák határ közelében maradt meg néhány olyan értékű műemlék, mint amilyen Dályában, Derzsben, Bögözben vagy Galambfalván, hogy csak a leghíresebbeket említsem.

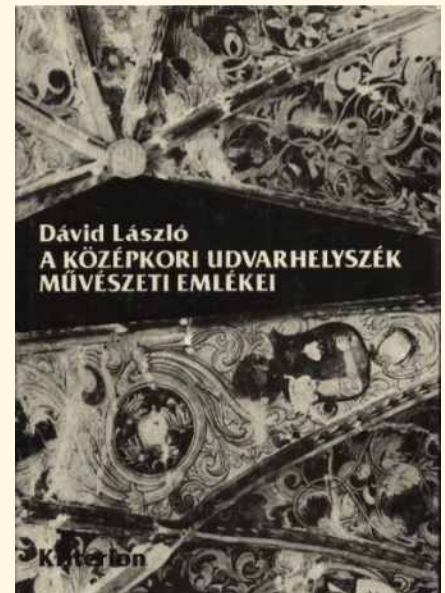
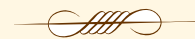
Említette, hogy rengeteg dolog maradt ki, különböző okokból kifolyólag, részben mert kétszer is megsemmisült az eredeti kézirat, részben azért, mert nem talált folytatásra ez az Ön által elindított kezdeményezés. Hogyan gondolja, mégis hol lenne ennek a folytatása, van-e erre lehetőség napjainkban?

Azt hiszem, azóta mind a három magyar egyházkerület, a katolikus, az unitárius és a református egyház is összegyűjtötte, részletesen feldolgozta a műértékekről szóló adatokat, azt kiegészítette levéltári adatokkal is. Ez, ha nincs is kiadva, letétbe van helyezve, megvan. A másik dolog az, hogy változott a helyzet, mert 1990 óta annyi lehetőség van publikálni és olyan új gárda nőtt fel, akik sokkal többet és sokkal jobban csinálják, mint ahogy én azt csinálhattam. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet keretein belül Buzogány Dezső vezet egyháztörténeti kutatócsoportot, a kolozsvári Babeş – Bolyai Tudományegyetemhez kötődik a Kovács András vezette műemlékvédelmi kutatócsoport. Nagy örömmel látom, hogy az udvarhelyi egyházmegye levéltárának anyagából, amely teljesen ismeret-

len volt a kutatók előtt, Tóth Levente, Kolumbán Zsuzsánna és mások egymás után jelentetik meg tanulmányaikat, akár az Areopoliszban, akár másutt. Tehát halad a kutatás.

Ön református lelkészként, esperes-helyettesként volt műkedvelő történész. Ezen a téren még egyéb munkái is születtek. Most pillanatnyilag min dolgozik, mi az, ami foglalkoztatja?

A műemlékekkel való foglalkozás, mivel templomokról volt szó, teljesen összekapcsolódott az egyháztörténeti, gyülekezettörténeti kutatással. Nekem kellett tudni egy sor dolgot a gyülekezetről, annak az életéről, templomjavításokról, templomrombolásokról, amik az egyházközség történetéhez tartoztak. Ezeket én végig kutattam és szívesen csináltam. Most inkább ehhez jutok hozzá, mivel terepmunkára nem tudok menni, vannak fiatalok, akik ezt csinálják, felmérnek, fényképeznek. Tehát most az egyházközségek történetére figyelek, az eddig összegyűjtött anyagból, de könyv már nem lesz belőle, esetleg egy tanulmány.

Gazdasági stratégiák hiánya által gerjesztett szegénység

A közvélemény részéről a cigánykérdés kezelése jelentősen esetspecifikus lehet. A viszonyulások nagyban függenek az adott közösség gazdasági-társadalmi helyzetétől, a két vagy több etnikum számbeli megoszlásától, esetleg az érvényben levő erővonalaktól. Néprajzi szempontból közelítve viszont a kulturális sajátosságokra tevődik a hangsúly, és a vizsgált etnikum életstratégiáinak kidomborítása válik feladattá. Jelen írásomban a Székelykeresztúr vonzáskörébe tartozó településen élő cigány etnikum jövedelemszerzési stratégiáit, munkához való viszonyát taglalom.

Azon a területen, ahol hatvan évvel előbb még csak három ház állt, jelenleg harminchat (sajátos) ingatlan kap helyet. A romatelep fokozatosan bővült a jelenlegi állapotokig. Lakóit kizárólag cigány etnikumú személyek alkotják, nincs egyetlen család sem, amelyben vegyes házasságot jegyeztek volna.

Az államosítást megelőző időszakban a nagyobb birtokkal rendelkező (magyar) gazdák általában a szegényebb falusiak szolgáltatásait vették igénybe. Ebbe a tevékenységbe a roma lakosok is bekapcsolódtak, oly módon, hogy a megszokott termelési ütemhez igazodva, tudták, mikor van szükség szolgáltatásaikra. A kollektívek létesítésével megszűnt a földbirtokokhoz köthető tulajdonviszony, így a két etnikum közti erővonalak valamennyire eltompultak. A termelészövetkezett és az állami vállalatok által kínált munkalehetőségek a romák számára viszonylag problémamentes megélhetést biztosítottak. A gazdasági válság azonban kritikus állapotba juttatta őket.

Az eltulajdonított birtokok visszaszolgáltatását követően, a legtöbb család igye-

kezett eleget tenni földműves feladatkö-renek, még akkor is, ha ez napszámos munkaerő bevonását feltételezte. Kapáláskor, szénagyűjtéskor, burgonya betakarításakor és egyéb agrártevékenységek végzésekor többnyire cigány bérmunkát vettek igénybe. A székelykeresztúri üzeme-kből való sorozatos elbocsátások e település lakóit is kedvezőtlenül érintet-ték, egyesek számára csak az agrárium jelenthetett megoldást. A teljes munka-időben mezőgazdaság mellett döntő csa-ládok már maguk végezték az előkészítő és betakarító munkálatokat, nem vettek igénybe bérmunkát. A gazdák képtelenek voltak megfizetni a hatékony termeléshez szükséges gépi munkaerőt, csak a kislép-tékű földművelés feltételeit tudták bizto-sítani. Így egyre nagyobb telkek parlago-sodtak el. Közvetett módon ugyan, de a napszámos munkából élő romák számára ezen történések a munkalehetőség meg-szűnését jelentették. A magyar és a cigány lakosok közti interakciók beszűkültek, és az utóbbiak gondolkodásmódjában a nap-számosság megszűnése az irántuk való ellenséges magatartással azonosult.

A cigánytelep lakóinak életmódjára a szegénység jellemző. Ezt azon tény is igazolja, hogy a harminchat családból csak hét személy rendelkezik állandó, fizetett munkahellyel. A családfenntartók többsége teljesen kirekesztődött az aktív munkaközösségből, kizárólag a kedvező szociálpolitika intézkedéseiben reménykednek. Hátrányos helyzetüket csak tovább súlyosbítja a munkához való sajátos viszonyuk. Amikor egy munkakörben próbálnak elhelyezkedni, etnikai hovatartozásukra apellálva igyekeznek kedvezőbb bérezést elérni, mely ténykedésük legtöbbször az egész tranzakciót meg-hiúsítja. A munkaadók megelégedik a le nem dolgozott bér előre kérését, és kerülik a patrónus–kliens viszony kialakítását. További negatív következményekkel jár gazdasági stratégiájuk teljes hiánya, és az a magatartásuk, hogy újabb lehetőségek felkutatása helyett a minimális létfenntartásra rendezkednek be. A kolónia lakói számára a külföldre irányuló munkamig-ráció teljesen idegen. Ennek legfőbb oka a szükséges kapcsolatok, valamint az anyagi tőke hiánya, amelyek nélkülözhe-tetlenek az útleléléshez és a kiutazáshoz.

A falusi üzletekben többnyire hitelre vásárolnak. A gyerekpénz és a szociális segély osztásakor az összeget haza sem viszik, először leróják tartozásaikat. Az adósságok minél hamarabbi törlesztését a tulajdonosok feltételei ösztönzik: késleltetett fizetés esetén az illető nem juthat többé termékekhez. Kritikus időpontokban előre eladják munkaerejüket, az ezt igénybe vevő gazdától ételmezt vagy pénzt kérnek kölcsön. Az elkötelezett cigányok munkájuk elvégzésekor már

*Pillanatképek a fiatfalvi romatelepről
Miklós Zoltán felvételei*

nem jogosultak bérezésre. A hasonló életformát tanúsító csoportok kiszolgáltatottságát tovább növeli az a tény, hogy nem képesek a krízishelyzetekben bevethető alapok felhalmozására.

Mivel nincs állandó foglalkozásuk, a napszakaszok tagolása esetleges, nem fektetnek hangsúlyt a munkavégzés és pihenés arányos beosztására. Ha nem adódik alkalom napszamos munkára, idejük legnagyobb részét otthon töltik. Gyakorlatilag ez kihasználatlan, holt időnek számít, ugyanis egyetlen család kivételével – akik lábtörlőket fonnak – nem folytatnak semmilyen kézműves mesterséget. Az egykoron jó bevételi forrást biztosító téglavető és -égető munkát ma már senki nem műveli. Ezt kizárólag a gyártási technika elfeledésével indokolják. Némelyik férfi halálszattal foglalkozik. A zsákmányt a család fogyasztja el, vagy pedig a faluban pénzért értékesítik. Szociálisan hátrányos helyzetűkre, valamint a munkapiacra tapasztalható szegregáltságokra hivatkozva erőteljesen ragaszkodnak az állami támogatásokhoz. A társadalmi segíty azonban csak bizonyos óraszámú közösségi munka teljesítése után kaphatják. Ennek tudatában vannak, de legtöbbször mellőznek minden felszólítást, hiszen e jutalékot irányukba terjesztett állami kötelezettségnek tartják.

A rendszeres termelőmunkát megtagadó viselkedésmóddal, akárcsak a jogtalan termékelsajátító praktikákkal (lopással) a többségi magyar lakosság soha nem azonosult. Ebből eredően a személyközi konfliktusok állandónak mondhatók. A nyomor, amelyben a kolónia lakói élnek, nagyrészt a mértéktelen pasz-

szivítás számlájára írható. Viselkedésük, hétköznapi magatartásuk egyáltalán nem ellentétes mentalitásukkal. Így az általam passzív stratégiának nevezett életmód számukra ugyanannyira természetes, mint a gazdák által az agráriumban kifejtett munka szükségessége.

Erdélyre vonatkozóan számtalan példa említhető arra, hogy a romák az általános passzivitás helyett könnyen elsajátítható kézműves termelésbe kapcsolódtak be, amely megszüntette a függőségi viszonyt, és megélhetést biztosított. A szóban forgó közösségben egy hasonló próbálkozás kudarcot vallott: a holland és svájci támogatásból finanszírozott mezőgazdasági kezdeményezés részben a romák, részben pedig az ügyvitelt magára vállaló civil szervezet ténykedései miatt teljesen megszűnt. Ez idő alatt a kolónia lakói nem tesznek mást, mint az államilag támogatott szociális programoktól várják a megoldást. A tapasztaltak alapján tényként fogalmazhatom meg, hogy amennyiben a fiatalabb generáció részéről nem történik gyors stratégiaváltás, végképp terhekké válik a faluval való együttélés, a pozitív irányba történő elmozdulás pedig esélytelen.

Miklós Zoltán

Hajdani ízek Székelyföldről

Simó Mártonné receptjei (Székelykeresztúr, 1970)

Fokhagymás tyúkhúsleves, székelyesen

A megpucolt, megmosott, feldarabolt csirkét forró zsírban, kevés ideig pároljuk. Kevés pirospaprikát adagolunk hozzá, majd tetszés szerint forró vízzel feltöltjük és két nagyobb cikk fokhagymát teszünk bele. Amikor a hús puhára főtt, egy tojásból, lisztből és tejből eresztéket készítünk hozzá. Ízlés szerint sózzuk, ecetezzük.

Káposztalé-leves

A káposzta levét tetszés szerint felhígítjuk vízzel. Apróra vágott kis fej hagymát forró zsírban üvegesre pirítunk, pirospaprikával fűszerezük, majd a fővő lébe tesszük. Húsgombócot vagy kolbászarabkákat főzhetünk bele. Vékony rántást készítünk hozzá. Tálaláskor tejföllel ízesíthetjük.

Szabógallér-leves, székelyesen

Két tojással laskát gyúrunk, aztán apróra vágott hagymát egy jó evőkanál grizzel zsírban megpirítunk, és teszünk bele késhegynyi pirospaprikát. Mikor ezzel megvagyunk, kinyújtjuk a tésztát (nem nagyon vékonyra) és rákenjük a hagymás zsírt, aztán összecevarjuk, cikcakkosan felvágjuk és fővő vízbe tesszük. Adunk még hozzá kockára vágott krumplit és petrezselyemzöldet. Tetszés szerint sózzuk.

Borsos csirke székelyesen

A megpucolt, feldarabolt csirkét forró zsírba tesszük, mindjárt meg is sózzuk, borsozzuk, hogy a fűszer íze jól átjárja a húst. Vigyázzunk, ne főjön el túlságosan a hús leve, mert ez nagyon jól kimártogatható puliszkával.

Gombapaprikás

Jó nagy fej hagymát zsírban üvegesre pirítunk, és jó késhegynyi paprikát dobunk bele. Rögtön ezután a megtisztított, több vízből megmosott rókgombát is beletesszük és feleresztjük forró vízzel. Puhára pároljuk, s mikor zsírjára lesül, egy kanál liszttel megszórkjuk. Miután így pirult egy keveset, feltöltjük egy fél liter tejjel, megsózzuk és tovább főzzük. Tálaláskor tejföllel, petrezselyemzölddel ízesítjük.

(Hargita Kalendárium, 1971)

A Székelység (1931–1944) néprajzi tárgyú cikkei

1931-ben, „10 évi állandó rágódás eredménye”-ként Bene József festőművész allegorikus címlapjával indul a Bányai János szerkesztette *Székelység*, a Székelyföldet és népét ismertető havi folyóirat. Az akkori tudományos-ságtól kezdetben alig pártolt lapnak a második világháború vihara vet véget.

A külső munkatársak segítségével megjelenő lap „a napi élet problémáinak tárgyalásával összekötő kapocs szerepét játszotta az itthon maradottak és a szülőföldtől elszármazottak között”, s mint beköszöntőjében írta Bányai, egy kis téglát akart lenni ahhoz az építményhez, melynek az alapjait bizony már az elődöknek le kellett volna rakniuk. Azoknak nevei, kik segítettek a lap megjelenését, a mellékelt szűkített bibliográfiai adatokból kiderül. Dr. Paál Árpád véleménye jellemző volt a lap szerkesztőjének attitűdjére: „Úgy képelem, hogy e folyóirat politikamentes, de annál erősebb társadalmi színezete, történelmünket felkutató természeti adottságait felbecsülő munkája minden külön formalitás nélkül erős megszervezője lehet a székely értelmiségnek. Minden formalitás nélkül csoport és összetartás alakul ki a folyóirat körül, mely kiérleli a székelység hasznos, okos, jövődöcsináló öntudatát. Nem nagy szavak, nem előre kikiabált nagy programmal, hanem természetes egyszerűséggel és magunk közötti őszinteséggel azt a lélekfolyamatot érleli ki a székelységben, hogy a magunk dolgainkról fölvilágosodjunk, egymást megismerjük és minden értékünk helyes megbecsülésére rászokjunk. Ez kell nekünk.”

A lap célja az esetleg másként elkallódó adatok lépésről lépésre való gyűjtögetése volt tehát, „nem villaszámra bőven adagolható polyvaként, hanem kis helyen elférő kalászként.” Kis tükör szeretett volna lenni, amely „a maga tarkaságával lekicsinyített mását mutatja a mi ezerféle szálból összeszőtt vonatkozásainknak.”

S habár jelentek meg hasábjain tudományos igényű írások is, nem tudományos jellegű, hanem ismeretterjesztő, adatgyűjtő, öntudatbresztő, igazi honismereti folyóirat volt. Lap, melyben helyet kaptak a néprajz, az irodalom és

irodalomtörténet, a lapszemle, a visszaemlékezések, a közművelődés és gazdasági élet, a zene, sport, közegészségügy, a mentálhigiéniá, góbéságok, szerkesztői üzenetek, és vegyesek is. Rovatai, mint pl. a *Székelyföldi lexikon*, a *Székelyföld kutatása*, *Székely szótár* vagy a gyakorlati jellegű *Lármafa*, mind a meghirdetett célt szolgálta. Csak sajnálhatjuk, hogy abbamaradt...

Róth András Lajos

A

Ágoston János: *Régi táncközi kurjantások*. IX (1939). 58. o.

B

Balázs Imre: *Hangyabolyból hogyan gyűjtenek a gyermekek hangyasavat Odorheien?* VIII (1938). 54. o.

Balogh Ödön: *Néprajzi jegyzetek a gyimesi csángókról*. III (1933). 14. o.

Bányai János: A hormonoknak még híre se volt, amikor a székely atyafi már tudott róla. X (1940). 3. o.

Barabás Endre: *A székely nyelvjárások*. IV (1934). 35–36. o.

Barra Pál: *Hangyatojások gyors gyűjtése*. VIII (1938). 54. o.

Blénessy Alajos Gy.: *Cinkus*. VIII (1938). 42–43. o.

Blénessy Alajos: *Népszájon napjainkig fennmaradt ősi regőlő versek Gyergyóból*. VIII (1938). 75–76. o.

C

Csüke, vagyis denevérfogás. III (1933). 29. o.

E

Egy székely házaspár huszadik gyermeke ünnepies keresztelője. X (1940). 56. o.

Eperjessy A.: *Csögös Lászlándris újesztendeje*. III (1933). 14. o.

F

(fj): *A csikménasági pásztorok fafaragása*. Összegyűjtötte Gaál Károly [ismertető]. IV (XIV) (1944). 10. o.

G

Gaál Sándor: *Beszédes határrész neveink*. VIII (1938). 69. o.

Gaál Sándor: *Hajnalozás*. III (1933). 87. o.

Gaál Sándor: *Mária napi szokás Csíktapolcán*. II (1932). 74. o.

H

Hargitai Zoltán: *A növények népi vonatkozásai Háromszék alsó részén*. II (XII) (1942). 49. o.

Hargitai Zoltán: *Székelyföldi népies növénynevek*. III (XIII) (1943). 5. o.

I

Incze Lajos: „Gyere ki huncutra!...” IX (1939). 57. o.

Incze Lajos: *A két Sófalva*. X (1940). 50. o.

Incze Lajos: *Vadjárások, orvvadászok, haltolvajok*. IX (1939). 8–9. o.

-is: *Székely gyermekjáték, mint kísérletező eszköz* (képpel). I (1931). 25. o.

J

Jancsó Gyula: *Bordakészítés és szurokfőzés Erdővidéken*. IX (1939). 52–53. o.

Józsa Sándor: *Karácsonyi madarak*. I (1931). 42. o.

K

K. Bogdán Géza, Holló Ernő, Vinczeff Sándor, Könczey Gerő: *Falugyűjtemények*. VIII (1938). 100. o.

Kérelem népies növény és állatnevek gyűjtésére. VIII (1938). 45. o.

Kisvárdy Gyula: *A bukovinai székely falvak*. IV (1934). 20–21. o.

Kötött kapufaragása és állítása Bágyban (A). III (1933). 78. o.

Kovács J. István: *Nagyboldogasszony napi legenda*. IX (1939). 51. o.

L

Lukácsy Ferenc: *Vésd bejebb kőnek*. VII (1937). 25. o.

M

Megvetette magát, mint... VIII (1938). 54. o.

Molnár István: *Didergés* [húsvéti szokás]. VII (1937). 25. o.

Molnár István: *Húsvéti szokások Szentgericén, Marosmegye*. IX (1939). 27–28. o.

Molnár István: *Karácsonyi népszokás Galateni-Szentgerice községben*. IV (1934). 19–20. o.

Bányai János (1886–1971)

N

Nagy Gabriella: *Jézus, a pásztor és a szorgalmatos leány (népmonda Betesti községben, Odorhei m.)*. VI (1936). 15. o.
Nem lehet tétlenül nézni.... VI (1936). 17. o.

O

Ősi székely népviselet kialakulása (A) [Felhívás gyűjtésre]. IX (1939). 54. o.

P

Pongrácz Vilmos: *Régi és új lakóházak építkezési módja Alcsikban*. VI (1936). 53–54. o.
 Pongrácz Vilmos: *Régi székely lakóházak díszítő elemei Alcsikban*. VIII (1938). 89. o.
 Pongrácz Vilmos: *Székely lakóház típusok Alcsikban*. VII (1937). 20–21. o.

S

Sándorné Nagy Gabriella: *Mezőgazdasági eszközök részei Székelymuzsnán (Mujna)*. IX (1939). 58. o.
 Székely László és Kósa József: *Alkalmi népies imádságok Alcsikban*. [Nagy „üdő” elé., Nagy „üdő” megállítása., Az igéző „rontás” orvoslása vízvételrel., „A nehézkesek” imádsága.] VIII (1938). 43–44. o.
 Székely László: *A kereszt népi vonatkozása*. II (XII) (1942). 3. o.
 Székely László: *Csengettyű*. I (XI) (1941). 7. o.
 Székely László: *Falvak szenthelyei*. II (XII) (1942). 47. o.
 Székely László: *Székely élet és a harangok*. I. (XI) (1941). 6. o.
 Székely László: *Székelyek a Zsilvölgyében II–III*. X (1940). 4, 49. o.
 Székely László: *Székelyek a Zsilvölgyében*. IX (1939). 28. o.
 Székely László: *Tízese csengettyű*. I (XI) (1941). 7. o.
 Székely László: *Vallásos néprajzi adatok Orbán Baláznál*. X (1940). 28. o.
 Székely népies ipar és népviselet (A). II (1932). 5–6. o.
 Székely néprajz [lapszemle, kiegészítések]. II (1932). 28, 44. o.
 Székely ruha (A). II (1932). 75–76. o.
 Székelyföldi adatok gyűjtésére pályázat és eredménye. III (1933). 13, 46, 65. o.

Székelyföldi hímzések rajzai. III (1933). 78. o.
 Székelyföldünk és népünk megismerése. III (XIII) (1943). 17. o.
 Székelykapu motívum ébresztő órán. III (1933). 38. o.
 Szendrey Ákos: *A népi ruházatkodás életkorjelző jelentősége*. III (1933). 88. o.
 Szilády Zoltán: *A székely tánc lépés*. IV (1934). 70–72. o.
 Szilády Zoltán: *Kérdések a székely népnyelv köréből*. III (XIII) (1943). 21. o.
 Szittyá Horváth Lajos: *Népdalaink* (kottával). I (1931). 9. o.
 Szőke Mihály: *Hogyan építsen a székely Gazda?* IV (1934). 75–76. o.

T

Tréfás elnevezések, megszólítások. VII (1937). 57–58. o.

V

Vámszer Géza: *A csiki festékes szőnyeg*. II (1932). 3–4, 25–26. o.
 Vámszer Géza: *Szentjánosnapi szokás Csíkszenttamáson*. II (1932). 10. o.
 Végh Iluska: *Hogyan aratják le az árpát a szemről a Nyikómentén?* VIII (1938). 54. o.
 Vinczeffly Sándor: *Finum „guruzslószer”*. X (1940). 12. o.

X

Xantusz Jánosné: *A borda méretezése*. IX (1939). 75. o.

Z

Zayzon Farkas: *Egyik református faluban*. VII (1937). 25. o.
 Zayzon Géza: *Megvetette magát, mint a papolci pap*. IX (1939). 28. o.

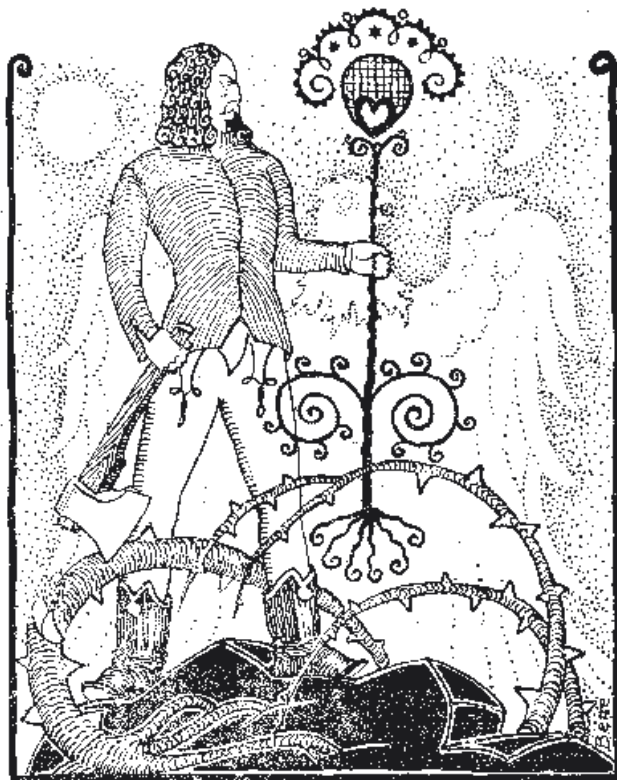
Székely konyha

B. Solyóm Edith: *Székely konyha*. I (1931). 22. o.
 [B.: *A sósté*.; Becsák Magda: *Lőre*.] VI (1936). 18. o.
 [B. Solyóm Edith: *A harabácki*.; Mágory Lázár: *Sósté*.; Dombó Emma: *Tormaleves*.; Gergely Margit: *Tojáslepény*.] VI (1936). 32. o.
 [Nagy Olga: *Perémes*.; Dombó Emma: *Túrós leves, Répás paszuly*.; Mátyás Zsigmond: *Leszúrt pityóka*.] VI (1936). 55. o.
 [Dombó Emma: *Aszaltalma leves*.; *Saláta káposzta*.; *Fehér Répa*.; *Kiszi*.; Gergely Margit: *Mákos leves*.; Nagy Olga: *Hájszeres*.; *Fekete cibre*.; Becsák Magda: *Tökmag leves*.] VII (1937). 10. o.

1931. december hó.

3. szám.

SZÉKELYSÉG

A Székelyföldet és népét lementető havi folyóirat.

Szerkesztő: **Nánjai János**.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: **Odorheiu – Székelyudvarhely, Str. Bevodok Elek-u.**

Székelyszótár

Balázs Márton: *Tájszók, Tárgul Secuiesc-Kézdivásárhely vidékéről*. I (1931) 14, 29, 45. o.; II (1932) 30, 45, 92. o.
 Nagy Gabriella: *Mujna-Székelymuzsnáról*. II (1932). 45. o.
 [Nagy Gabriella: *Mujna növény-állatnevei*.; Szopos Kálmán: *Delnita tájszói*.] IV (1934). 38. o.
 [Ágoston János: *Tomesti Ciuc megye*.; Csáki Mihály: *A Maros forrása vidékén*.; Á. Benkő Józsefné: *Erdővidékéről*.] VII (1937). 11. o.
 [Máthé József: *Dögróvás*. – *Kardalésza*.; Incze Lajos: *Curteni (Mures-m.) székely szavak* Vinczeffly S.: *Tréfás elnevezések a Homoród felső vidékéről*.] VIII (1938). 19–20. o.
 Balázs Alajos: *Ocna de Jos–Alsósófalva (Odorhei-m.)*; *Ditró–Ditrou (Csík–Ciuc m.)*. IX (1939). 8–9. o.
 [Nagy Gabriella: *Tájszók az udvarhelymegyei Székelymuzsna (Mujna) községben*.; Horváth István: *Gyergyókilyénfalváról (Chilieni)*.] IX (1939). 43. o.
 Székely László: *Alcsiki kifejezések, mondások*. IX (1939). 59. o.
 [Sándorné Nagy Gabriella: *Betesti–Betfalva Udvarhely m.*; Ábrahám Árpád: *Szavak és jó mondások Ditróhodosról*.] X (1940). 11. o.
 Székelyszótár. I (XI) (1941). 24. o.

A székelypálfalvi borítómeccő

Adatok az archaikus faesztergáláshoz

„...egy pálfalvi üstökös székely embert láték nagy fatálakkal rakott szekerevel megtelepedve, melyeket árult. S mind az áruló üstöke, mind pedig fatálai magokra vonják figyelmemet... (S e komának éppen jó módja vala őseitől eltanulni az üstök viselést, mivel Zápolyi Zsigmond ellen fölkeltek vezére Nagy András is éppen pálfalvi vala) ... némelyik átmérője egy röfnis fére-jűsége másfél véka is vala e mellett mind a legbecsesebb úm. juhar és szilfából ely remekül kiesztergálva, hogy a bécsi piacon is bizonyosan brávrut nyert volna velök” – írja Jánosfalvi Sándor István *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett* (Kolozsvár, 1842) című művében a Homoródszentpál piacon látottakról.

A székelypálfalviak a borítómeccést (borítómeccés) háziiparként üzték. Manapság a falu lakói mégsem szeretik, ha őket „borítócsok”-nak emlegetik, pedig ezt az ősi kenyérkereseti lehetőséget sokáig élvezték a sovány, köves és kevés földdel rendelkezők.

A mesterember, *meccő-ember* (csutorás, kupás) munkahelye a *faragószín*, amely rendszeren a csűr marhapajtával ellentétes szárnyán van beépítve, esetleg ahhoz hozzátoldva. Létezik különálló épületként is, ahol az eszközfák száradnak és a *kézvonó*-, a *hornyoló*- és a *gyalupad* található.

A borítómeccés alapeszköze az eszterga, amelyet Pálfalván *meccő*-nek neveznek. Az eszterga legegyszerűbb típusa a *nyirentyűs* (nyiretyűs) eszterga, amellyel az orsót készítették Etéden. A nyirentyű hegedűvonószerű nyélre (fára) erősített bőrszj, amely az esztergálandó nyersanyagot (munkadarabot) forgásba hozza, hogy az esztergakéssel a mester vágatni tudjon.

Tökéletesebb szerszám a fatálak, fadóbozok stb. esztergálására szolgáló

lábbal hajtott és csapófarugós eszterga, amilyen a pálfalvi metsző is. Tekintettel arra, hogy volt szerencsém metszőmesterrel találkozni Székelypálfalván, sikerült a megtalált alkatrészekből rekonstruálnom a hajdani metszőt rajzban és valóságban, sőt fényképezni is tudtuk a munkafolyamatot.

Az utolsó metszőember Székelypálfalván, Vajda M. P. Árpád elmondta, hogy 1952-ig háziiparszerűen folytatta ezt a foglalkozást. Ő a metszést az édesapjától tanulta. Visszaemlékezése szerint 1930 táján megközelítőleg 16 mester dolgozott metszővel a téli szezonban. Vajda M. P. Árpád 12 évig főfoglalkozásként üzte a metszést. Azonban 1952-től – a magánipart visszaszorító politika érvényesítése és az erdők államosítása következtében – le kellett mondania az esztergályozásról.

A metszőmesterek keze alól kikerülő *termékek* közt említhetjük a körtefából metszett szép rózsaszínű *túróborított* és *sótartót*. A puha, valamint a szép sárga színét megőrző jávorfából *kelyhet*, *kupát* és *puliszkalapított* (puliszkalapító) esztergáltak. Nem kellett kályhatetón megsütni, az árnyékban is megszáradt, és megőrizte eredeti színét. Csúpan az okozott gondot, hogy a jávorfáért messze Varságra kellett elmenni Pálfalváról.

A *bosztörök* (borstörő) és a *sótörő mozsarakat* cseresznyefából is készítették. A fa kérgét rajta hagyták, mert az kitűnő abroncs gyanánt összetartotta, s nem engedte, hogy szét-

repedjen a mozsár a száradáskor. Egy ilyen sőtörő magassága elérte az 50 cm-t.

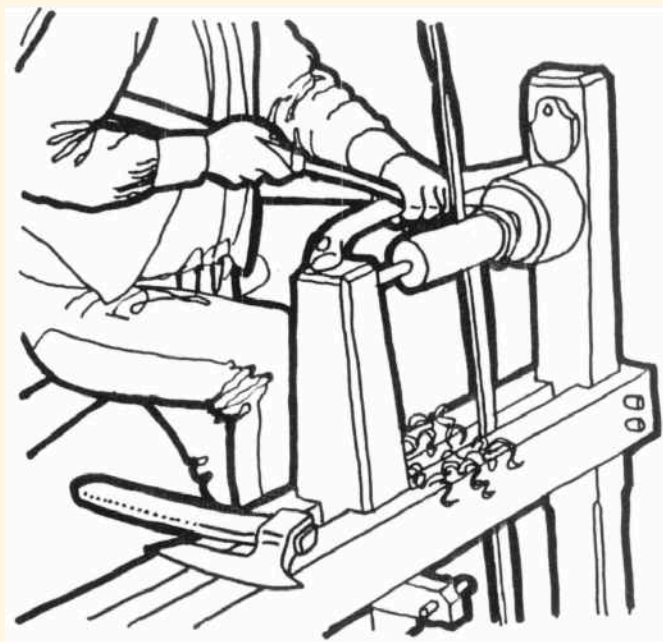
Járompalcát, *ostornyelet*, *laskasírtót* (laskasírtó, sodrófa), *puliszcakeverőt* is metszettek. Cifra, 150–170 cm hosszú *guzsaly* készült a leányoknak. Ezt 3 darabból állították össze, mert ilyen méretben nem lehetett az esztergába befogni. A darabokat összecsapozták és enyvezték. A fentiekhez somfát, gyertyánt, bükköt, füzmeget nyárfát is használtak. Fonókereket (rokkát) is ki lehetett esztergálni, de ehhez nagy hozzáértés és sok idő kellett. A metszőn való sorozat gyártása nem volt kifizetődő. Inkább ajándékképpen készült a fonókerék, kedves nőszemély számára.

Esztergáltak *komponatálakat* (mérlegtálakat), *fatálakat*, kerek *fejőszék ülőket* és lábakat, de egyre kevesebbet, mivel a háború után egyre nehezebben lehetett találni hozzá való átmérőjű vastag jávorfát. A komponatálak esztergálásához is nagy gyakorlatra és jó érzékre volt szükség. Egy ember nem is tudta végezni, mert az egyik csak a *lábított* (lábító) nyomta, a metszőmester meg az esztergálást végezte. Vendéglők számára megrendelésre készítettek rostonsült (flekken) felszolgálására szolgáló fatányérokat.

A túró erdei-mezei csomagolására használt *fadóbozt* általában bükkfából esztergálták. A legalkalmasabbak erre a célra az egy méternél nagyobb átmérőjű, egészséges belü fák voltak. Ilyeneket a Kalondán, a Mihályfi erdejében, Orbánében stb. lehetett találni.

A *munkafolyamat* a fa ledöntésével kezdődött. Az ágaitól megtisztított rönköt 9 m-es darabokra szabdalták, és szánnal vagy szekérral szállították a faluba. A rönköt *gógakra* (25 cm-es szakaszokra) darabolták harcsafűrészsel. Az így nyert szakaszokat ródalófejszéval *csütörtökre* hasogatták. Egy kupának (15 literes) kb. 22 cm hosszú és 10 cm széles hasáb szükséges. Egy 1 m-es gógát még 12 felé is *csütörtölték*. A góga közepét kiütötték fejszéval, mert más színzetű és gyengébb minőségű volt, s nem volt alkalmas borítósnak. A csütörtök *hasáb* alakban jöttek ki.

A metsző ember kezébe vette a csütörtöt és egy faragó csutakon a két szélesebb oldallapját faragófejszéval simára dolgozta. Ahogy lappal hasadt a fa, szálával párhuzamosan *meoglalapította*. A farkörzovel (*cirkalommal*) lekörözte és a körvonal mentén a faragófejszéval eltávolították a fölösleges részt. A darab felső lapja kissé szélesebben maradt, ha kupa lett belőle, s az alsó fele kónuszos lett, azaz kisebb átmérőjű kör jött ki. A kupának, amelyből 13–14 adott egy vékát, a felső átmérője 18 cm, alsó 16 cm, a magassága 8–10 cm kellett legyen. Azt a

*Borítómeccés
Szente Gyula rajza*

*Az utolsó meccő-mester
Balázi Dénes felvétele (1985)*

borítót, amelyik kupa nagyságú volt, úgy esztergálták, mint a kupát. Természetesen az alsó részét. A fedőjét külön kellett metszeni, ha ugyanabból a hasázból készült, amelyikből maga a borító alsó része, akkor *rámás fűrészsel* le kellett vágni. A fedelek kikotrását rendszerint az aljak elkészülése után végezték.

A henger alakúra faragott darabot fel kellett szerelni az esztergára. Ez úgy történt, hogy a *tönköly* szeges végét beleütötték az előkészített *gógába*. Az így rögzített darabot a mester egyik felől beütötte a metsző *guzsajá*-ban levő *csapszeg*-be, másik felől a *tönkölyszeg*et a *láb*-ban neki megfelelő lyukba helyezte. A *guzsaj-szorítóé*ekkel (guzsaly-szorítóék) tetszés szerint közelebb vagy távolabb állította, igazította és rögzítette az esztergába befogott darabot. A megmunkálás a borító külső felületének simára esztergálásával kezdődött. Az esztergályos befogta a jobb hóna alá a *meccővas* (kotróvas) fanyelét, a vassal pedig a *görfára* rögzítette egy bőrszíjjal, hogy ne mozduljon el munka közben. A kés éle el kellett érje a darab felületét, hogy tetszés szerinti mértékben vágatni lehessen vele.

A munkadarabok megforgatását a *lábító* lenyomásával érik el. A metszővas csak a lábító lenyomásakor vág, mert a *meccőrud* rugalmassága következtében a tönkölyre tekert hajtószíjat felrántja, és így a tönkölyhöz erősített munkadarab az eredeti kiinduló helyzetbe fordul vissza. A visszaforgatás erejének foka gyengébb, mint a lábítóval való lefelé húzó erő, tehát nem bírja az esztergakés ellenállását.

A művelet a borító belsejének kikotrásával folytatódik. Úgy vezeti az esztergályos a metszővas élét, hogy az edény

belsejének közepén meghagyja azt a részt, amelybe a guzsaly csapját beütötte (ez az egyik felrögzítő). Miután a borító belsejét kiszedte, megfordítja a tönkölyre erősített munkadarabot, így a kikotort felével a borító az eszterga lába felől kerül, és a kupa fenéke a guzsaly felől lesz. Itt most az előbbi eljárás fordítottjának leszünk a tanúi: a metszővassal a fadóboz felületéről kívülről halad a közepe felé, a borító alját jelző vonal alatt járátva a kést. Középen egy 2 cm tengelyszerű részt hagy meg, amely szükséges a munkadarab további esztergapadban tartásáért. Ha a metszést befejezte, akkor a darabot egy marék forgáccsal forgatás közben lecsiszolja, majd a tönkölyt (a darabbal együtt) kiszerele az esztergából. A borító külső fenekéről fejszéval eltávolítja a tönkölyre felfogó csapszegek helyét tartalmazó *gógamaradékot*, de csak felületesen, hogy elég vastag legyen az alja a szárításkor. A borító belsejéből a maradék csonkot (felfogórészt) egy erre a célra készített *vinklis végű* metszővassal szedik ki.

A *szárítás* sajátos művelet. A nyers bükkfából esztergált borítókat, ha már összegyűlt 15 db, az érckályha (*csikókályha*) főzőlapjára helyezték és befűtötték. A darabokat a felizzott kályhalapon *megsütötték*, de csak annyira, hogy szint ne váltsanak. A gyors felmelegítés kinyomta a fa nedvét, nagy gőzt árasztott a helyiségbe, de eredeti fehér színét megőrizte a darab, s ami a fő, nem repedt el aztán soha. Most következett a fenéken maradt, fölösleges, a szárítás érdekében még meghagyott, maradék részek letakarítása és lecsiszolása.

A *díszítés* a borító metszés utolsó mozzanata. A borító vagy a kupa oldalán közepén két-három zsinórt (vonalat) húztak a metszővassal. A nagyobb borítókra fent a perem közelében két vonalat, közepén háromat és lent is kettőt karcoltak. A fedő tetejére a góga helye körül bővülő koncentrikus köröket húztak. A feneket 15 mm-es ferde csapással leszedték, hogy ne sarkos, hanem gömbölyded legyen. Az alsó felére is két-három koncentrikus kört húztak. Így szerették a csikiak, a gyergyóiak, a Vásárhely környékiek és parajdiak.

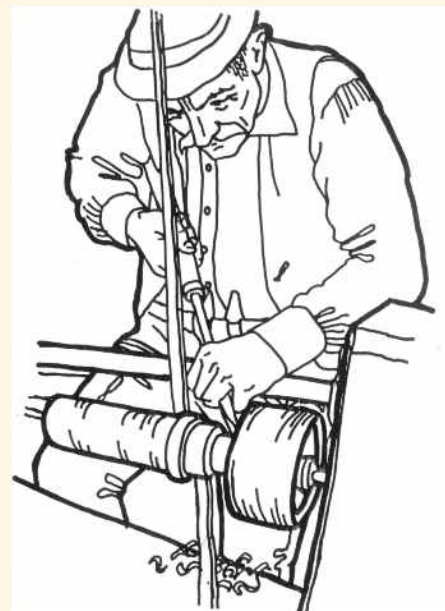
A *kész termék értékesítése* vásárokon, piacokon történt. Jó piacnak számított Csíksomlyó, Gyergyó és a Gyimesek vidéke. A pünkösdi csíksomlyói búcsún 10–15 székelypálfalvi *borító*s személyenként 300–400 db faedényt árult. A havasokra felvonuló nép az erdőléshez, pásztorkodáshoz és a kaszálói élethez nagyon alkalmasnak találta a túróborítókat és sőtartókat.

A gyimesiek inkább a nagy méretű borítókat vásárolták. A négy-öt *emeletes borító*ba több napra tudtak pakolni. Minden dobozban egy-két napi túrót tároltak légmentesen, így nem állott fenn az a veszély, hogy a megkezdett és hosszabb időn keresztül használt túró megcsipősödik és megpenészedik. Ezek az egymás fölé szerkesztett, süvegszerűen emelkedő borítók nagy leleménnyel készültek. Az alsó, szélesebb doboz fedele a rá következőnek az alja lett, és az így folytatódott 4-5 emeletig, mindig csökkentve lépcsőszerűen az átmérőt.

*Miért nem beszélnek ma a túróborító*ról? Állítják és állítom én is, mert gyermekkorom emlékei fűződnek hozzá, hogy jól állt benne a túró. A faedény nem volt törékeny, mint a cserép vagy az üveg. A tartósságán túl még bizonyos szellőzést is lehetővé tevő faedény barátságos hangulatot árasztott egyszerű díszítésével. Ha időnként megfelelően kiforrázták és kimosták, akkor a szárítás után ismét eredeti ízével őrizte meg a túrót.

Ma már csupán öreg házak és múzeumok kedves tárgyai a metszőn készült faedények. Az eszterga, a metsző is a múlté. Átvette helyét a lendkerekes, lábbal, majd villanymotorral hajtott eszterga.

Balázi Dénes

Egy erdélyi ellenzéki sajtótermék: a „Baloldal”

Az első udvarhelyi lap, az *Udvarhely* megszűnését követően rövid időn belül újabb sajtótermék köszöntötte a székelyudvarhelyi olvasóközönséget. A *Baloldal*, a politikai palettán ellenzéki szerepet betöltő Függetlenségi Párt sajtóterméke volt. A lap, akárcsak az *Udvarhely*, Becsek Dániel 1868-ban felállított könyvnyomdájában jelent meg. A szerkesztőség és a kiadóhivatal a Bethlen utcában működött. A felelős szerkesztő Szentkirályi Árpád udvarhely-megyei földbirtokos, majd országgyűlési képviselő, míg a kiadó tulajdonosa Ugron Gábor, a későbbi magyar politikai élet kiváló politikusa volt. Azonban röviddel az indulást követően, 1875. február 25-én Szentkirályi Árpád lemondott a főszerkesztői állásról, feladatait Ugron Gábor vette át.

A lap elnevezése magyarázatra szorul. A baloldal-jobboldal fogalom-pár a nagy francia forradalom idejéből származik, amikor a nemzetgyűlésben a forradalom hívei ültek a bal, a monarchia hívei pedig a jobb oldalon. A baloldalt a XIX. század folyamán általában az egyenlőség és haladás eszméjébe vetett hit, a változtatásra való készség és a társadalmi viszonyokba való beavatkozás igénye jellemzi. Képviselői az erkölcsi és polgári szabadság elkötelezettjei, fontosnak tartották az állam gazdasági szerepvállalásának fenntartását, növelését. A választott címmel tehát Ugron Gábor a lap politikai hitvallását akarta jelezni, és egyben azt, hogy az új lap a formálódó ellenzéki tábor szócsöve szeretne lenni a székelyföldi régióban.

A *Baloldal* 1874. december 24-én köszöntött be hetilapként, majd csütörtökönként jelentkezett. A korábban megszűnt *Udvarhely*-hez képest egy szélesebb érdeklődési kör és térség igényeinek kielégítésére törekedett. Ezt jelzi a lap szerkezeti felépítése. Információkat tartalmazott a székelyföldi településekről, rendszeresen közölte a fővárosi híreket, de a külföldi eseményeket is igyekezett követni. A lap figyelmének központjában leginkább a

közeli Román fejedelemségben történő politikai események álltak. Azonban az 1876-ban háborúvá terebélyesedő szerb és török konfliktusról is heti rendszerességgel számolt be. Ugron Gábor óva intett attól, hogy Ausztria–Magyarország beleszóljon a balkáni konfliktusba, figyelmeztetett a hadsereg felkészületlenségére és egy esetleges szláv ellenszenv kialakulására.

A belpolitika témakörében széles teret kapott az 1875-ös országgyűlési választás. A lap nyújtotta lehetőségeket Ugron Gábor kihasználta maga és a Függetlenségi Párt számára. A választásokon Székelyudvarhelyen az ellenzéki színekben induló Kassay Ignác, a későbbi polgármester győzött. Udvarhelyszéken azonban Ugron Gábor alulmaradt a kormánypárti Tibád Antallal szemben. Székelykeresztúron a szintén ellenzéki Orbán Balázs győzedelmeskedett.

A lap oldalait külön tárcarovatba helyezett irodalmi jellegű írások, kisebb

novellák tették színesebbé. De nem hiányoztak a nevelési, oktatási, vagy akár a gazdasági tematikájú írások sem. A lap előszeretettel kritizált. Gyakoriak a vélemények a mindennapi élet megnyilvánulásairól, tehát a pletykák, a szenzációt kereső hírek. Figyelemmel követte a város problémáit, legyen szó a kövezet elhanyagolt állapotáról, a kóbor kutyákról, az eszeveszetten hajtó szekeresekről vagy éppen a város központi részén visszatetszést keltő bordélyházról.

A lap nem riadt vissza a város közigazgatási intézményeinek kipellengetéséről sem. Legtöbb alkalommal Kovács János, a város polgármestere, Tibád Antal szabadelvű országgyűlési képviselő és Móricz Gyula kormánypárti tanár tettei kerültek a lap oldalaira. Rövidebb ironikus írások hívták fel az

udvarhelyi polgárok figyelmét a városvezetés hibáira: *Melyik helyiség a legpiszkosabb a városon? A tanácsterem. Miért? Mert régóta nem takarítanak ott. Melyik hát a legtisztább helyiség? A városi pénztár. Miért? Mert ott régóta takarítanak.* Ha pedig éppen nem volt miről beszámolni, akkor a lap cinikusan jegyzi meg: *Tibád Antaltól ezúttal hallgat a krónika.*

A lap utolsó oldalát rövid hírek, törvényszéki ügyek, hivatalos árjegyzékek és piaci árak töltötték meg. A reklámok terén előrelépés történt az *Udvarhely*-hez képest: egyre változatosabb, illusztrációkkal ellátott reklám- és hirdetési anyag került a lapba.

A lap állandó munkatársai közt találjuk Orbán Balázst és Bartha Miklóst, a rugonfalvi származású ellenzéki publicistát. A vezércikkeket azonban legtöbb esetben maga Ugron Gábor írta.

1875. július 1-jén jelentős változásra került sor a lap életében: ettől az időponttól kezdődően Kolozsváron jelent meg. A lap tulajdonos továbbra is Ugron Gábor. Felelős szerkesztő Deáky Albert ügyvéd, aki később az 1878-ban Budapesten megjelenő hasonló nevű újság (*Baloldal*) szerkesztője lett, 1880-ban

pedig Bartha Miklóssal együtt megalapította a kolozsvári *Ellenzék* lapot.

Az Erdély fővárosába áthelyezett lap az erdélyi rész közjogi ellenzékének kívánt sajtóorgánumává válni. Az áthelyezés következtében a székelyföldi és udvarhelyi témák háttérbe szorultak. A lap azonban ver-

senyt veszített Kolozsvárt, ezért Ugron Gábor hamarosan a következőképpen döntött: *„a Baloldal az új évben visszatér szülőföldjére, Udvarhelyre. Napi lapok mellett heti lap kellő érdeket nem tud költeni. Nem bír újság lenni. Iránycikkeink hatása pedig nem változik, ha kisebb városban lát is napvilágot. A Baloldal Udvarhelyt elváratai szívében lesz, és számos levelezői biztosítják, hogy ellenfeleit bárhol is elérje. Nevében van az irány, nevében van az elv megjelölve, melyet ezután is követni fog. A Baloldal szerkesztése bármily fáradtságos legyen is, magam fogom újból átvenni, és igyekezni fogok, hogy az mind eddigi munkatársaimnak mind olvasó elvárataimnak meglegedését kiérdemeljem.*

Székelyudvarhely, 1875. dec. 19.”

A *Baloldal* az 1876-os esztendő ismét Székelyudvarhelyen köszöntötte. Szerkesztését illetően nem történt változás, az állandó munkatársak is maradtak. Az országos politikai életben egyre aktívabb Ugron Gábor helyett a lap irányítása a szerkesztésében egyre nagyobb szerepet vállaló Daróczy Imre kezébe került.

Ugron Gábor gyakori távolléte azonban a lap megszűnéséhez vezetett. 1876. szeptember 14-én került bejelentésre a *Baloldal* következő lapszámától való megszűnése. A szeptember 21-i utolsó lapszám Daróczy Imre szerkesztésében jelent meg. „*Lapunk 39-dik szám után megszűnik. Azon előfizetők, kik szeptember végénél hosszabb időre fizettek elő, felkéretnek, ha a következő szám vételéig előfizetési pénzeiket nem kapták meg szíveskedjenek reklamálni. A lap megszűnésének oka egyszerűen az, hogy e lapok szerkesztője még ez év előtt huzamosabb időre eltávozik és nincs Udvarhelyen olyan alkalmas egyén, ki távollétében a szerkesztés gondjait magára vállalná. Előfizetőinknek ajánlhatjuk a Nép Zászlója című jeles ellenzéki hetilapot, melyet Budapestről azon árban rendelhetnek meg, mint a Baloldalt.*”

A *Baloldal* közel két éven keresztül igyekezett információkat szolgáltatni az erdélyi ellenzéki olvasóközönségnek. Az egyedüli olyan lap volt a székelyudvarhelyi sajtótörténetben, amely rövid ideig, de megpróbált nemcsak egy kis régióhoz, hanem az egész Erdélyhez szólni.

A *Baloldal* megszüntetését követően rövid időn belül a harmadik székelyudvarhelyi lapalapításnak lehetünk tanúi. Ismét a helyi kormánypárti elit ragadja magához a kezdeményezést, útjára indítva 1877-ben az *Udvarhelyi Híradót*.

Gidó Csaba

*Fernengel-féle sós-gyógyfürdő
Vofkori György: Székelyudvarhely.
Várostörténet képekben.
Kolozsvár, 1995. 121. o.*

Székelyudvarhely fekvésének és városi funkcióinak szakirodalmi méltatása

Székelyudvarhely a megyésítéstől, 1968-tól kezdve 1979. július 27-ig Hargita megye egyetlen *municipiumi jogkörű*, azaz *megyei jogú városa* volt. Fontos közúti csomópont, vasúton viszont végállomás. Urbánus volta mégis ma is rejtve marad, azaz városi arculatát nehezen „mutatja”. Hegyaljai város a Tolvajos-hágó felé. A medenceperemi vásárvonal segítette elő azt, hogy mezővárosként (oppidum), majd rendezett tanácsú városként Székelyföld egyik gazdasági és művelődési központjává fejlődjék. Sokáig *iskola- és fürdővárosnak* mondták, a reformkorban kissé tudálékosan Székelyudvarhelyt *Székely Athén-nak* titulálták. Előnyös forgalmi fekvése, a folyóparti átkelőhely jellege, vásárvonali helyzete, a földrajzi fekvésből adódó egyéni vonások (hágóváros, hegyaljai település) mind-mind olyan tényezők és előnyök, amelyek a későbbi városfejlődés során Székelyudvarhely földrajzi energiáit erősítették. Előnyös gazdaságföldrajzi fekvése gerjesztője lett e kisváros gazdasági-társadalmi fellendülésének. Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – ezeket a tényezőket próbáljuk felsorakoztatni a város földrajzát kutató és leíró szerzők megszólaltatásával. Ezek az irodalmi szemelvények ugyan sommás vélekedések, de a város korántsem „ennyiből állt”.

Székelyudvarhely *földiratóival foglalkozó szerzők* különbözőképpen ítélték meg a város *földrajzi fekvését és gazdasági-társadalmi funkcióit*. Több szerző a tájképi adottságokat tartotta fontosnak és kevésbé a térképészeti-helyrajzi körkép megrajzolást. Az első katonai adatfelvétel időpontjáig (1769–1770) a Székelyudvar-

hely fekvéséről és határáról szóló leírásokból idillikus kép rajzolódik ki. A *város földrajzi helyzetének szakirodalmi méltatásából* is értékes helyismereti adatokat tudhatunk meg. *Szépirodalmi leírások* is megjelentek Tamási Áron, Tompa László, Tomcsa Sándor, Szabó Dezső tollából.

Székelyudvarhely város legrégebb leírása 1702-ből való. A székelyudvarhelyi születésű *Lakatos István* ilyenformán méltatja Székelyudvarhelyt: „*A levegőjéről és egészséges forrásairól híres Udvarhely, az egész Székelyföld fővárosa, részben síkon, részben hegyoldalakon terül el a Nagy-Küküllő mentén, két mérföldnyire a mindenfelé jól ismert Hargita hegy lábától, a Szarkakő és Budvára között. A Szarkakőtől ered a város közepén átfolyó, általában Varga pataknak nevezett folyócska, a Budvárán pedig [...] rombadőlt várának nyomai valamennyire még most is látszanak.*”¹

Szeles János, Székelyudvarhely kiemelkedő krónikása, Székelyudvarhely város helyéről és határáról egy külön cikkelyben emlékezik meg. A következőket írja 1777-ben: „*Udvarhely városa nagyon helyezettve Udvarhelyszéknek a nap keleti részében, a havas alatt, nyári napnyugat felől a Küküllő mellett, közepette egy kicsiny folyású patak. A régi magyar királyok idejében, úgy Izabella királynénak haláláig is igen szoros határral volt bekerítve, mivel határainak külső széléi ütköztek az bethlenfalvi, szent-imrei, dánfalvi, gyáros- és cibrefalvi, hodgyai, szombatfalvi határokba, hanem azután, úgy mint 1557-ik esztendőben Báthori Kristóf fejedelem Sz.-Imrét (mely az udvarhelyi várhoz tartozott) mindenféle*

mezeikkel, vizeikkel, erdeikkel etc. a várososhoz applicálván, annyival könnyebb terjedt határának széllye.”² Később ezeket írta a város határáról: „Határa az városnak, a hol trágyázthatatik, közép-szerű termékeny. Nagyobb részben sovány, mindenütt jó italú forrászvízek találhatóznak, bizonyos helyeken a sós víz is bőven forr.”³

A XVIII. század végén, 1796-ban **gróf Teleki Domokos** második utazása során ellátogatott Székelyudvarhelyre is. Mléltatásából kiderül, hogy „Sz. UDVARHELY egy alkalmas nagyságú Mező Város, majd nem egészen hegyektől van körül véve: – sőt egy kis része a Városnak dombon is vagyon – Szép városnak nem lehet mondani ámbár azzá lehetne; némely utcái azonban egyenesek, és szélesek, kivált a fő utza melly hosszú is: ebben a házak is egy formán és jól épültek; majd mind all házak.”⁴

Szigethi Gyula Mihály, a székelyudvarhelyi református kollégium volt professzora (1797–1823) 1828-ban megjelent tanulmányában Székelyudvarhely fekvését a városi jogállás tényével vezeti be: „Ezen Város eleitől-fogva a’ Nemes Székely Nemzetnek Anyaszékének Nemes Udvarhely Széknek Anya-városa; melytől vette a Nemes Szék is a maga nevezetét. Fekszik ezen Város a’ Nemes Széknek szinte közepette, a’ Hargita Havassától nem messze, Észak nap-kelet közzé nézve, a’ Nagy-Küküllő

folyó-vize mellett, melly víz a’ Város egyik legnagyobb, uttájának reányomuló oldalát szinte végig mossa. – A’ Városnak két harmad része Nap-Nyugot, Észak, és Napkelet felé egyforma emeletű térségen fekszik, – egy harmad része pedig Délre lankásan emelkedő hegyen nyúlik-el.”⁵

Jánosfalvi Sándor István 1838. április 25-én járt Székelyudvarhelyen és leírásából kiderül, hogy „Ezen város ámbár magában igen csekély és szerény kinézésű a nagyobb és fényesebb városokhoz képest, mégis nemcsak Udvarhely széknek, hanem az egész székelységnek anyavárosa és egy e kis hazának legrégibb városai közül.”⁶

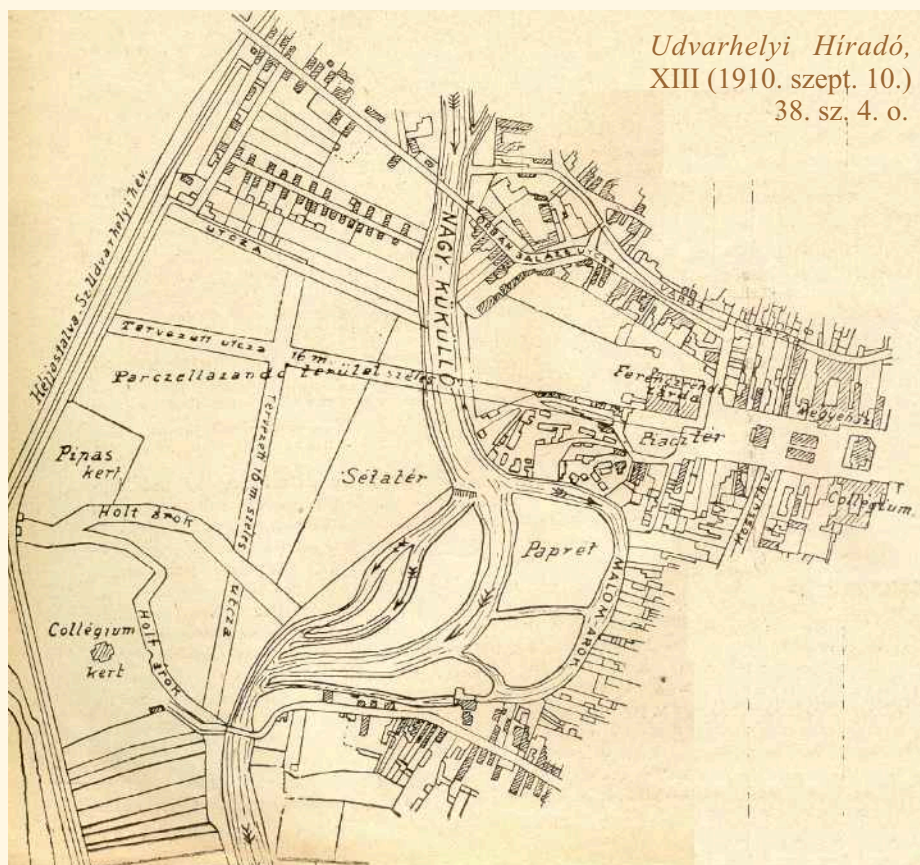
Orbán Balázs, a Székelyföld és Székelyudvarhely legalaposabb ismerője 1868-ban a legszebb szavakkal méltatta Székelyudvarhelyt: „A székelyföld középpontjához, legérdekesebb, legclasszikusabb helyéhez értünk, az anyaszéknek anyavárosához; ‘háromszorosan anya nékem’, mint kedves szülőföldem. [...] Kedves és kegyelt nekem e pont, a székelyföldnek, szép hazámnak anyavárosa, mert itt végeztem tanulmányaimat, lelkem kiképződésének, a szellem ébredésének itt van kiindulási pontja, itt szívtam lelkembe azon lángérzelmeket, melyet emberi nyelven honszeretnek, a lélek legdicsebb irányeszméjének neveznek, itt tanultam meg honom múltját, itt ismerkedtem meg annak magához ragadó nagyszerű történelmével, itt fogamzott

meg az eszmélettel egyidejűleg a hon- és szabadságszeretetnek éltém irányát meghatározó dicső érzete.”⁷ „E városkának fekvése igen regényes, [...] A havas közlül letörtető Nagy-Küküllő itt kiszélesedő terének baloldalán, a folyótól körül folyva, szép teres helyen fekszik e város.”⁸

Soó Gáspár, a székelyudvarhelyi főgimnázium tanára *Udvarhely megye földrajza* (1886) című tanulmányában az Udvarhelyi-medence tájrajzát nyújtja, s a várostest déli részéről ezeket jegyezte meg: „A Küküllő-völgyét Székely-Udvarhely városánál jobbról a Budvár; balról a Mondóhegy, aljában fensik Kuhar nevű párkánya szorítja össze. A völgy-szoros igen rövid, s már a városon alul újból 5 km hosszú, s 1 km-nél szélesebb térséggé tágul, mely kifeszített nyilhoz hasonló.”⁹

Laukó Albert, a székelyudvarhelyi főreáliskola tanára *Székely-Udvarhely* című földrajzi jellegű tanulmányában (1888) említi, hogy „A székelyek földjének kulcsát a Nagy-Küküllő folyó képezi. A Maros felől ezen haladva jutunk a Székely-föld fővárosához Székely-Udvarhelyhez. E város a legutolsó vasúti állomástól, Héjjasfárvától 36 kilométerre fekszik.”¹⁰ Később ezeket írja: „Ha még az egyes vidékek természetét is figyelemmel kísérvük, méginkább kitűnik Udvarhely város központi helyzete. Az éjszakra és éjszakketre elterülő vidék jövedelemforrását a havasok képezik; a keleti vidék, vagyis Homoródok vidéke részben mészégetésből, részben a nyiltabb helyeken földművelésből él, de kukoricát nem nővel; az alvidék már jó gabonát termeszt, sőt a komlótermesztés is jövedelmez. Itt s a nyugatra eső Gagy völgyében már szőlő is díszlik. A Kis-Küküllő völgyében vannak a parajdi sóbányák, honnan a söt Udvarhelyen keresztül viszik Háromszékre; a Nyikó völgyében a földművelés mellett a háziipar a lakosok fő jövedelemforrása. E különböző vidékek lakói azután Udvarhelyt cserélik ki cikkeiket.”¹¹

Végül, **Bányai János** geológus-tanár és mérnök az *Odorheiu Székelyudvarhely város ismertetése* (1933) című útikönyv bevezetőjében ezeket írta: „Mindenféle szempontból felemlíthető értékét földrajzi helyzete, történelmi vonatkozásai adják meg. A természeti adományokban gazdag háttere, a Hargita konturozza keletről s ennek terményei, főként a fa, itt kapnak első piacot, ahol becserélődnek az alsó vidék gyümölcs-, gabona- és ipari termékeivel. A város ily módon kialakult ipari-kereskedelmi jellegét sok iskolájával régóta a székely Athén nemes patinájával vonta be, de újabban a vidék kirándulóhelyeiben való gazdagsága és sok für-

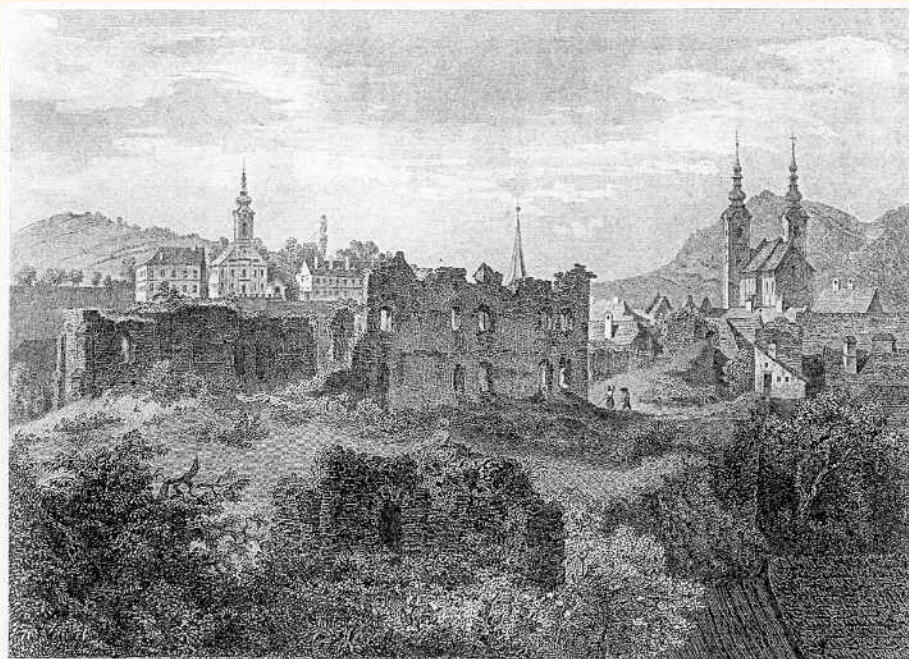
dője (téli-nyári szezonnal!) már kezdi kihangsúlyozni jövő életének irányát – a fürdőváros jellegét.”¹²

Aváros jelenlegi funkciói

Az a tény, hogy minden nem úgy alakult, ahogyan a szerzők előre látták, az a történelem műve. A társadalmi-gazdasági tényezők térbeli alakulását nehéz egyértelműen meghatározni. A város jelenlegi funkcióit szintén nehéz röviden megfogalmazni. Székelyudvarhely ma *középfokú szerepkört – szervező-irányító központ szerepet* – betöltő város. Az utóbbi években a megyei jogú város *gyűjtő-szelektáló-továbbító funkciója* erősödött meg, s így *régióközponttá* vált. Az *iskola-városi* (művelődési-oktatási) *funkciója* is kiteljesedett. Nőtt a *társadalmi-gazdasági szervező funkciója*, a szolgáltató és ellátó funkciója, erős szakmai vonzást gyakorol a térség falvaira. Az utóbbi években felerősödött a társadalmi mobilitás, mozgástér, a foglalkozási átrétegződés újabb szakasza zajlik. Ugyanakkor felértékelődött a *szellemi-alkotó munka*, új szakmastruktúra van kialakulóban, de van szubkultúra is.

Székelyudvarhelyen 1980-ban az iparban már az aktív lakosság 67,6%-a dolgozott, s így a város az *urbánus típust* képviselte. Ezt követően megerősödött a *tercier ágazat*, és a kommunális ellátottság szintje is. Növekedett a nők mobilitása, az értelmiségi réteg vesztett a korábbi zártságából. Lassult az ingázás, erősödött a város központi szerepköre, ugyanakkor az ökológiai kérdései is meg sokasodtak. Székelyudvarhely mint *regiónális vonzás- és tájszervező központ* ma is erőteljesen hat e városiánys Udvarhely régió gazdasági-társadalmi életére. Bizonyosodott, hogy a gazdasági biztonságot csak a jól működő vállalkozások garantálhatják. Mindezek egyértelműen mozgósítják az önerős modernizációs pályákat, a műszaki felzárkóztatást, az innovációs hálózat kiépítését, a *vállalkozásbarát térségek bővítését*. Székelyudvarhely *fő turisztikai értékeit* a műemlékek, a műemlék jellegű épületek, a város történeti és művelődési hagyományai adják.

Székelyudvarhely kiemelkedő gazdasági, kereskedelmi és művelődési központi *funkciói* révén *kiterjedt vonzást gyakorol* közvetlen vidékére, az Udvarhely térség falusi településeire. *Vonzáskörzet-képző elem* a közigazgatás, a piac, a kis-kereskedelem, az egészségügy, oktatás és

a szolgáltatások. Székelyudvarhely tehát vonzó hatását főleg ezeken keresztül gyakorolja a vidék népességére. Vonzáskörzete középfokú, ez érinti Székelykeresztúrt és Szentegyházát is. E *vonzáskör* közel 50–60 km-es körzetre terjed ki, különösen a Hargita nyugati előterében. Székelyudvarhelyet szoros kapcsolatok fűzik az ország más városaihoz. Ma Székelyudvarhely *ágazati vonzás-területe* összetett. A *város-hierarchiaszint tekintetében* a 25. helyet foglalja el Erdélyben. Kialakultak a város funkcionális-morfológiai övezetei: a *városközpont* (egy térrendszerű), a *belső lakóöv*, az *iparforgalmi övezet* (az északi és déli iparöv, ipari negyed) és a *külső lakóöv* (Bethlen-negyed északi része, Cserehát, részben a Kuvar lakónegyed). A *zöld-övezet* nem számottevő és ez is folt-szerűen helyezkedik el. A város *szűkebb központi területe* – 52 ha (a belterület 6,29%-a) – a Városháza tér, Márton Áron tér, Kossuth Lajos utca, Kőkereszt tér területét öleli fel. Ez egyben a város *történelmi barokk* magja, számos középület, műemlék kíséretében. A város *lakóterülete* a legnagyobb területet foglalja el, összesen 385 ha (a belterület 46,34 %-a) és felöleli a város lakónegyedeit (Központi, Tábor, Sziget, Bethlen, Kuvar, Cserehát) valamint a városhoz csatolt Szombatfalva, Székelybethlenfalva és Kadicsfalva területét. A történelmi városmag viszonylag zsúfolt, de a város középületei kellemes, nyugodt hangulatot és látványt sugároznak. Székelyudvarhely belterületét – vagyongazdálkodási és vá-

*A Csonkavár
Hunfalvy–Rohbock: Magyarország
és Erdély eredeti képekben. Pest, 1856.*

rosrendészeti szempontból –1997-től 12 kataszteri körzetre osztották fel: 1. Központ, 2. Vár, 3. Tábor, 4. Kuvar, 5. Rákóczi, 6. Szombatfalva, 7. Ipari negyed, 8. Vasútállomás, 9. Bethlen, 10. Székelybethlenfalva, 11. Kadicsfalva, 12. Szászok Tábora.

Dr. Vofkori László

¹ Lakatos István: *Székelyudvarhely legrégebb leírása*. Latinból fordította Jaklovszky Dénes. Minerva Kiadás. Erdélyi Ritkaságok. 6. sz. Szerkeszti Dr. Jancsó Elemér. Kolozsvár, 1942. 7. o.

² Szeles János: Székelyudvarhely története. I. közlemény. Közli Szádeczky Lajos. *Erdélyi Múzeum*, XV. kötet. Kolozsvár, 1898. 387–388. o.

³ Uo. 389. o.

⁴ *Egynéhány hazai utazások leírása*. Tót- és Horvát országoknak rövid ismertetésével együtt kiadott GTD. által. Béts, 1796. 71. o.

⁵ Szigethi Gyula Mihály: Székely-Udvarhely 'a' Nemes székely Nemzet Anya-Várossának leírása. *Felső Magyarországi Minerva*. Kassa, 1828. 1734. o.

⁶ Jánosfalvi Sándor István: *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*. I. köt. Utazás a Külső vagy Nagy-Homoród mellett. Kolozsvár, 1942. Erdélyi Ritkaságok. 7. sz. Sajtó alá rendezte Benczédi Pál. 18–19. o.

⁷ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból*. I. köt. Pest, 1868. 41. o.

⁸ Uo. 50. o.

⁹ Soó Gáspár: Udvarhelymegye földrajza. *A székelyudvarhelyi Róm. Kath. Főgymnasium Értesítője az 1885/86. tanévről*. Székely-Udvarhely, 1886. 20. o.

¹⁰ Laukó Albert: Székely-Udvarhely. *Földrajzi Közlemények*, XVI. köt. Bp., 1888. 387. o.

¹¹ Uo. 391. o.

¹² Bányai János: Odorheiu Székelyudvarhely város ismeretése. *Székelység*, III. évf. (1933. június. 6.). 49. o.

Az asszony a vétkek forrása?!

„...*ligáztassék, exkommunikáltassék és külső testi büntetésre ítéltessék...*” – követelte feleségére nézve 1801-ben a dályai születésű Sándor István az udvarhelyi református egyházmegye parciális zsinata előtt, ahol éppen válópere zajlott. Ha kicsit alaposabban szemügyre vesszük, hogy mi is várt Szabó Juditra, férje fentebbi, amúgy az említett fórum által jóváhagyott kérését követően, talán sokan hálásan nyugtázzuk a korábbi századok erkölcsi szigorúságának letűntét.

Az egyházfegyelem eszközei

A *ligázás* az újravezetéshez való jog korlátozását jelentette. Több típusa ismert: lehetett ideiglenes vagy állandó, egy személyre vonatkozó vagy általános. A liga típusát a bűn jellege határozta meg, általában szexuális bűnök, betegségek és súlyos agresszivitási esetekben alkalmazták. Például általános és állandó ligát alkalmaztak elmebeteg, gyógyíthatatlan betegek, tehetetlenek és gyilkosok esetében. Az egy személyre vonatkozó állandó liga, amelyet Juditra is kiróttak, paráznasági esetekhez, vadházassághoz köthető és természetesen a bűntársra vonatkozott. Az ideiglenes ligával a még gyógyítható betegek esetében találkozunk, az ideiglenes egy személyre vonatkozó ligát ugyancsak paráznasági esetekben alkalmazták, míg a károsult fél megházasodott.

Az *exkommunikált*, pontosabban a közösségből kizárt egyén elvesztette jogát, hogy belépjen a templomba, istentiszteletek alkalmával csak a templom ajtajában állhatott meg,

általában fekete ruhába öltözve, míg megkapta az eklézsiakövetéshez az engedélyt. Az exkommunikálást a vadházasság, tolvajlás és paráznaság vont maga után, illetve az egyház által kirótt más büntetések végrehajtásának megtagadása. Az exkommunikálásnak ugyancsak több típusa volt, a bűn súlyosságának megfelelően lehetett állandó vagy ideiglenes, történhetett egy szűkebb közösségből vagy a teljes egyházmegye határain belül élő hívek közösségéből. Legtöbbször az ideiglenes exkommunikálással (2–3 hét) találkozhatunk az egyházi iratokban, mely véget ért a bűn beismerésével és az eklézsiakövetés végrehajtásával.

A fentebb mondottakból következik tehát, hogy Juditnak ekléziát is kellett követni, bocsánatot kellett kérni a református hívek közösségétől, amelyből kizárattott. Az *ekléziakövetés* egyike azon büntetéseknek, melyet szinte a református egyház megszervezését követően használni kezdtek a következők büntetéseként: vasárnapi munka, eljegy-

zés ok nélküli felbontása, templomkerülés, káromkodás, verekedés, veszekedés, túlzott alkoholfogyasztás, szülőkkel szembeni illetlen viselkedés, paráznaság (kiegészítő büntetesként). Az eklézsiakövetés folyamata közösségenként változott a helyi szokásoknak megfelelően. Általában a bűnöst a vasárnapi istentisztelet alkalmával a templom meghatározott részébe ültették, fekete székre, sötét ruhába, fejét pedig fekete kendővel takarták le. Az istentiszteletet követően a lelkész nyilvánosságra hozta bűneit, mely után a bűnös a bocsánatát kérhette.

A felsorolt büntetések alkalmazása mellett a református egyház megbizonyosodott a vétkesek büntetéséről a világi fórumoknak – *tiszti büntetésre* – való átadásuk által is. Ez 1823-ban Keresztúron egy templomkerülő asszonynak 12 korbácsütést, a törvénytelen gyerekek életet adó lányoknak 6–12 korbácsütést és 6 óra árestomot jelentett.

A „gyanúsán társalkodó”

No és akkor lássuk végre, mit is követett el Szabó Judit. A feladott okoknak megfelelően férjét hite szerint követni nem akarta, tőle a feleségi adósságot megtagadta, őt illetlen szavakkal magától elküldte. De mi több, „gyanús társalkodást” tartott egy dályai molnárlegénnyel. A férj szavaival élve: „Nevezetesen többek közt megtudtam én, hogy azon molnár legény késő estve a feleségemnél vagyon, becsületes emberekkel oda mentem, az ajtót bészárva találtam, kérérdtem bé, de bé nem bocsátott, az ajtót bérugtam és alperest ketten a molnár legénnyel, sötétben, gyanús időben, csizmáját levette találtuk, kit ott meg is kötöttem, és osztán a mások közbenjárására bocsátottam el.”

Judit tehát parázna volt, férjét megcsalta. Bűnét súlyosbította a tény, hogy a paráznaság okaiként számon tartott helyzetek közül – mint a férfi előző házasságtörése, gyakori és hosszú távolmaradása, a férj eredendő

A tehetetlen férj gúnyképe (német fametszet a XVI. századból)

Eduard Fuchs:

Az újkor erkölcstörténete.

I. Bp., é. n. 129.

vagy idősség által okozott tehetetlensége, korabeli fogalmazással élve „ahol a férfierő mindig utazni van” – az ő esetében a leginkább elítéltről, a nő kicsapongó természetéről volt szó. A korabeli erkölcstörténeteknek megfelelően a paráznság fő oka – a kicsapongó természet – női sajátosság, hiszen a nők vonzódása az új, az ismeretlen, a különleges, például az egyenruhát viselő vagy nagy fizikai erejű személyek iránt lebontja a társadalmi kategóriák közti gátakat, elfeledteti a társadalmi különbségeket. És itt akaratlanul is Antoine de la Sale – 1400-as évek elején írt – *A házasság tizenöt örömei* című munkája jut eszünkbe, amelyben a házasságban a férfiakra váró sorsról értekezik: „Legyen bár az asszony ilyen vagy olyan – van egy házassági szabály, amelyben mindegyik hisz és amelyet mindegyik tart és ez: az én férjem a legrosszabb valamennyi között és a legtehetetlenebb a szerelem dolgaiban”.

Bűnös, bűnösebb...

A paráznság bűne természetesen mindkét nemhez kapcsolódik. Ennek ellenére, a fentebb vázolt logika alapján, a nők által elkövetett bűnök súlyosabbaknak minősültek a férfiakénál, büntetésük szigorúbb volt. Ez a jelenség körvonalazódik Cserei Farkas *A magyar és székely asszonyok törvénye* (Kolozsvár, 1800) munkájának *A testi vétkekben találtatott asszonyok büntetéséről* című fejezetében is: „Eleitől fogva mindenkor kárhoztatta a Magyar Nemzet, és legutálatosabb vétkeknek tartotta a házasság törést, 's minthogy leginkább-is az Asszonyi szemérmességhez illik, hogy házasságbeli tisztaságát sérelem nélkül meg-tartsa, és Urán kívül más Férfiát csak gondolatban-is rossz végre ismeri ne kívánnyon, erre nézve büntetést is keménebbet rendelt az olyan Asszony ellen, ki az ő Törvény szerint való Férfjének tiszta Ágyát mássalvaló közösülés által meg-fertézteti, 's a képpen a' házasságnak épségét meg-töri, meg-rontya.”

Elcsábítás. Hendrick Goltzius (Németalföld, 1558–1616) rézmetszete
Eduard Fuchs:
Az újkor erkölcstörténete.
I. Bp., é. n. VI. melléklet.

A dolog nem helyi jellegű, magyarázata pedig rendkívül egyszerű, amint azt Eduard Fuchs *Az újkor erkölcstörténete* (Bp., 1926) című munkájában igen lényegretörően kifejtette: „A monogámia célja mindenütt és minden időben a házasság előtti szüzesség elvi megköveteléséhez vezetett. A gyakorlatban természetesen mindig csak a nővel szemben érvényesítették ezt a követelést. A nőben a férfi mint első és legfőbb személyes tulajdonságot kívánta meg, hogy a nászéjszakán férje fizikailag érintetlennek találja. Csak a férjnek lehetett igénye a nő szüzességének élvezésére. Bármily ideologikusan bátyázzák is körül mindig ezt a nővel szemben támasztott követelést, mégis – mint már mondtuk – nem tükröződik benne semmi más, mint a mono-

Egy előkelő hölgy öltözködése. Le Blond rézmetszete, XVII. század
Eduard Fuchs: *Az újkor erkölcstörténete.* I. Bp., é. n. VI. melléklet.

gámia anyagi főcélja: az örökösök legitimitása. Az a körülmény, hogy a vőlegény a menyasszonyt a nászéjszakán szüznek találja, az első garancia arra, hogy mint asszony is szűz lesz és hogy a gyermekek, melyek a házasságból származni fognak, a férj öleléseinek gyümölcsei.” A nő tehát paráznsága által törvénytelen gyermeket hozhatott a családba, aki alapvetően a családfő vagyonának örökösévé vált.

Judit, a házasságtörő parázna nőszemély az erkölcsi normák megszegőjeként, az egyházi és világi normák által előírt, a társadalom által elfogadott és helyesnek tartott megszégyenítő jellegű büntetésnek lett alávetve. Mindemellett a közösség szemében elvesztette becsületét, bocsánatkérése ellenére tanúvallomásai valótlannak minősültek, a megvetés jeleként asszonytársai társas népi öszszejövelelek alkalmával kontyát letephették.

De talán nem tévedünk, ha kijelentjük, hogy valószínűleg az illető nőszemély bűnösségének tudatában boldogan járta végig büntetésének állomásait arra gondolva, hogy az Approbaták¹ a hozzá hasonlót halállal büntették.

Kolumbán Zsuzsánna

¹ Approbaták – Erdélyországnak és Magyarországnak hozzákapcsolt részeinek megerősített végzetvényei (Approbatæ Constitutiones regni Transilvaniae et partium Ungariae eidem adnexarum). Tulajdonképpen az 1540–1653 közötti országgyűlési határozatok gyűjteménye, amely 1640-ben, II. Rákóczi György idejében került kiadásra.

Kápolnásfalú és tájháza

A falu fekvése, felosztása

Kápolnásfalú község a régi Udvarhely vármegye keleti részén, a mai Hargita megye közepe táján, a Hargita hegység nyugati oldalán, egy nagy fennsíkon, a Csíki-medencét és Székelyudvarhelyt összekötő országúttól északkeletre fekszik. Csíkszeredától 30, Székelyudvarhelytől 22 km távolságra van. Természeti és közigazgatási okok miatt főleg Székelyudvarhelytel tartott kapcsolatot 1968-ig, amikor közigazgatásilag Csíkszeredához kapcsolták. 1968-ig a községhez tartozott Homoródfürdő is. Ma Homoródfürdő Szentegyházához tartozik, de a homoródfürdői terület kápolnási.

A község magas fekvésű, hegyi település. Egy mélyebb fekvésű része van az északi részen, ez az úgynevezett Lok. A helység területén két patak folyik át, a Kis-Homoród pataka, mely mentén a Lok található, és a falu belterületét átszelő Csonka-patak (vagy Rákos-Homoród patak). Mindkettő a Hargita oldalából ered és a Homoródon keresztül az Oltba ömlik.

A falu négy nagyobb részre oszlik: a Feltíz vagy Felszeg, a Középtíz – a falu középső része, a Tófalvi tíz vagy Tófalva, és az Altíz vagy Alszeg.

Története

Kápolnásfalú 1838-ig egyazon plébániához tartozott Szentegyház Oláhfalúval, amellyel az 1876-os közigazgatási átszervezésig egy községet is alkottak. A két Oláhfalú első említésének időpontja vitatott: az 1301-re keltezett oklevél, amely egy oláhfalvi román kenézséget és annak

kenézt, Ursust említi, bizonyítottan újkori hamisítvány. A falut első ízben, jelenlegi tudásunk szerint, egy 1406. július 1-jén kelt oklevél említi, melyben szerepel bizonyos Lőrinc, oláhfalvi presbiter, aki egyben a több csíki települést (Karcfalvát, Dánfalvát, Oltfalvát, Jenőfalvát és Madarast) magába foglaló Nagybaldogasszony egyházközség plébánosa és Csík-Gyergyó alesperese.

A hosszú török uralom alatt sokszor került portyázó hadak útjába, akik kifosztották és lerombolták a fejlődésnek indult falut. Istvánfy plébános 1724-ből származó leírása szerint Bocskay István fejedelem 1604–1613 között telepítette vissza a lakosságot, főleg Csíkból, Gyergyóból és Háromszékről hozva családokat. A fejedelem célja az volt, hogy a lakatlan, zord területen biztosítsa az átkelést az erdőben meghúzódó tolvajok ellen.

A nemzeti fejedelmek alatt a falu lakói több kiváltságot és apró kedvezményeket kaptak. Legfontosabb kiváltságaikat, a várhatósága alóli felmentést és függetlenítést Bethlen Gábor fejedelem adta, aki 1614-ben „minden taxa, dézsma, hadiadók, expedíciók” alól kiveszi és csak évenkénti 1000 deszkának Kóhalomba szállítására kötelezi. Bethlen Gábor fejedelemtől kapták a bíraskodási jogukat is, miszerint a környéken elfogott rablókon helyben ítélezhettek. Az ítéletet a falu melletti dombon hajthatták végre. Ezt a helyet ma is Akasztófának hívják.

Bár a két község közös közigazgatás alatt állott, már Apafi Mihály fejedelem idején Kápolnásfalú külön követet küldött

az országgyűlésbe. Oláhfalú, mint önálló törvényhatóság, hivatalosan 1876-ban szűnik meg.

A falu a régi írásokban Oláhfalú néven szerepel. A szájhagyomány szerint az első telepes (a második telepítéskor) egy Fejér Máté nevű román parasztember volt. Egyik leszármazottja, Oláh János fogadót nyitott a falu felső részén, ahová a Csíkszereda és Udvarhely között áthaladó szekerek éjjeli pihenésre beálltak és együtt indultak tovább, hogy a Tolvajos-tetőn szerencsésen átjussanak.

A Kápolnásfalú név onnan származik, hogy a falúnak temploma nem volt, csak egy kápolnája, melyet 1710-ben építettek fából. Ezt a kápolnát később lebontották, és helyébe építették a ma is meglévő templomot 1797-ben. A falu neve abban az időben Kápolnás Oláhfalú volt, mely később Kápolnásfalura változott. Még ma is sokan használják a Kicsioláhfalú vagy egyszerűen a Kicsifalu elnevezést. A Kápolnásfalú névhez hűen, 1844–45-ben a temető-kertben egy újabb kiskápolnát épített a falu lakossága. Az egyházközség tulajdona a Homoródfürdőn 1763-ban épített kiskápolna is.

Építészete

Kápolnásfalú zárt, hegyi település; utcái elég szűkek. A lakóházakat teljesen az utca szélére építették, kert és gyalogjáró nélkül. Aszerint, hogy az épületek egymáshoz viszonyítva hogyan vannak elhelyezve, az udvarok két típusa van jelen a faluban: a csoportos udvar, ahol a csűr és az istálló szemben áll a kapuval, párhuzamosan az utcával, külön a lakóháztól, vagy a soros udvar, ahol a lakóház, az istálló, a csűr és más gazdasági épület egymás után építve található a telek egyik részén.

Az épületek kőalapra, fából készültek. Újabban téglából is építkeznek, szintén kőalapra, mely magasabb, mint a régi házak esetén. A múlt század elejéig a házakat zsindegyel fedték be, a 20-as évektől kezdve fokozatosan áttértek a cserép használatára. Az 1950-es évekig minden háznak székelykapuja volt: vagy galambdúcos, nemes székelykapu, vagy sima kis székelykapu.

Iskola, kultúra

Iskolaalapításra vonatkozó pontos adatokkal nem rendelkezünk, de azt régi egyházi iratokból tudjuk, hogy 1758-ban két tanerővel működött az iskola. Ekkor még Szentegyházfalú egyházközséghez tartozott, így az iskolai teendőket is az onnan kiküldött kántortanító látta el, vagy az Udvarhelyről érkezett ferences papok.

1838. január 1-jétől Kápolnásfalú különálló egyházközség lett. Első plébánosa Varga Sándor volt, aki 32 évig szolgált a faluban. Feljegyzései szerint idejüvetelekor már működött itt iskola, de az

Élet a tájházban Bálint Irma felvétele

oktatás nem volt kielégítő. Varga Sándor újjászervezte az oktatást, rendezte az iskola fenntartásának anyagi alapjait és 1839-ben egy kántortanítóval és egy segédtanítóval már jól működött az iskola.

Az 1872/73-as tanévben külön tanultak a lányok és külön a fiúk. 1874-ben megalakult az első Iskola Tanács. Az 1876/77-es iskolai évtől kezdve a tanulók számszerű nyilvántartása már az iskolában történt. Ebben a tanévben 102 fiú és 112 lány volt iskolaköteles.

1976-ban a régi iskolaépület helyett újat kezdtek építeni, itt 1978-ban kezdődött el az oktatás. Óvodai épület nem lévén – sajnos –, az óvoda is ebben az épületben működik. Az iskola 1991-ben felvette a Kriza János nevet, e névvel a népművészet és a néphagyomány őrzését és továbbadását vállalva. 1965-ben épült a művelődési ház, mely egy 500 férőhelyes nagyszínház, klubot, könyvtárat foglal magába.

Műemlékek, emlékhelyek

Történelmi emlék vagy rom nincs a faluban. A templommal szemben két emlékmű őrzi az első és a második világháborúban elesett hősök emlékét. A templom bejáratánál van egy régi kőkereszt, melyet 1910. június 10-én állítottak a községből elvándoroltak. Az iskola előtti kertben egy millenniumi kopjafa áll, melyet 2000-ben állítottunk és egy faragott harangláb iskolaharanggal, mely 2001 őszén került felavatásra. A község ugyancsak 2001 őszén 1848-as emlékművet állított a faluközpontban.

Tájház Kápolnásfaluban

Régi álmunk valósult meg 2005-ben, amikor a községtől kapott parasztházat felújítottuk és tájházként közkinccsé tettük. A múzeum berendezéséhez szükséges néprajzi tárgyakat Balázs Irén nyugdíjas tanítónő gyűjtötte össze.

Felgyorsult, elanyagiasodott világunk nem a megelégedettséget, a nyugalmat hozta el, hanem az emberi értékek elvesztését, a lelki sivárságot, az emberi kapcsolatok fellazulását. Az iskolában összegyűjtött régi használati tárgyak melegséget sugároztak, meséltek az emberi kapcsolatokról, de a hely szűke miatt kevesen hallották e mesét. Így született a gondolat, hogy a tárgyakat közkinccsé kell tenni.

A Kápolnásfalu 526-os házszám alatti ingatlant 1999-ben, romos állapotban kapta meg a Kriza János Iskola Alapítvány. 2005-ben, az 1890-es években épült parasztház felújítva, eredeti formájában, népi berendezéssel elnyerte tájház jellegét, és várja mindazokat, akik tisztelik és értékelik elődeik/elődeink életét és tárgyi javait. Ez a ház üzenet a ma emberének, mert „ez a ház – meleg családi fészek”.

A székely ember hajlékot, lakást, házat épített magának. Az emberi tartózkodásra emelt épület egy életre szólt, de inkább több emberöltőn át nyújtott biztonságot, védelmet. Ezért a házat tartós anyagból – kő, téglá, fagerenda, zsindely, cserép, vályog – építette.

A székely ember életének, életformájának kifejezője volt a ház. Már maga a házépítés is élményt nyújtó esemény volt, hisz a rokonok, szomszédok kalákában építették fel az új házat, amit a gazda viszonzott közösen elvégezhető munkában.

A ház volt élete fontos eseményeinek színtere, olyannak és úgy épült, hogy egy emberi élethez kapcsolódó minden történésnek megfelelő helyszín legyen. A házat a benne élők, a család töltötte meg tartalommal és vált otthonná, meleg családi fészekké. A család itt fogadta az új életet, a gyermek megszületését, itt tartotta a komatiszteletet a keresztelő után. Ugyancsak az udvaron vagy a csűrben tartotta a lakodalmat s lakodalom másnapján a „kárlátóktól” volt hangos udvara. Itt látta vendégül a rokonokat disznóöléskor, vagy aratás és cséplés befejeztével. És ugyancsak innen kísérte utolsó útjára szeretteit és itt tartott érték halotti tort.

A ház a mindennapok megéléséhez biztos háttér volt. A székely parasztházban gyakran együtt éltek a szülőkkel és gyerekekkel a nagyszülők is. A szoba, konyha, kamra alkotta pitvaros házban jól megfértek egymással a három generáció. A gyermek megtanulta a kistestvér/testvérek befogadását, az idősek iránti tiszteletet, megtanulta az együttélési, alkalmazkodási szabályokat, az erkölcsi magatartásformát, és megtanulta elfogadni a halált. Hosszú téli estéken hallgatta a felnőttek beszélgetését s megjegyzett mindent, amit felnőtt korában tudnia kellett. A fonókban, tollfosztó vagy paplanvarrásos kalákákban megérezte az

éneklés örömét, hallgatta az idősek meséit, s így megtanulta népe történelmét.

A ház kapocs volt, a családot összetartó erős kapocs.

Mi, a ma embere is házat építünk. Nagyon tartós anyagokból, kényelmes és sok szobával, összkomfortosat. A gyermek külön szobát kap. A kistestvér a kórházból érkezik haza, ő is külön szobát kap, külön játékokkal. A nagyszülők nem élnek a családdal, legfeljebb ugyanazon az udvaron, de külön házban. A beteg nagyszülőhöz nem megy be a gyermek, haldokolni sem látja. A szülők munkába járnak, kevés időt töltenek a családban. A gyermeknek ott van a számítógép, megvan egyedül, s ha közben valamit ropogatna, ki sem kell mennie a szobából, hisz kéznél van a mobiltelefon. Senki nem beszél senkivel, senki nem mesél semmit senkinek. Mindenki csak közöl: mikor és hová kell menni, mit és hol kell kifizetni, mit és hol kell megvenni, megrendelni, kivel és mikor kell találkozni. És akkor sorjázhatjuk a kérdéseket: Miért önző a gyermek? Miért beszél durván a nagyszülőkkel? Miért nem látogatja meg a beteg nagyszülőt? Miért fél az elhunyt szülőtől, nagyszülőtől?

A kis parasztházat és a benne lakókat nem hiába nevezték meleg családi fészeknek. Mert akár a fészekben a madár-szülők fiókáikkal összefújva melegítették, védték egymást a hidegtől és a vihartól, ugyanúgy az ősi székely családban a gyermek érezte a szülők, nagyszülők lelki támogatását, szeretetét, óvó-féltő intelmeinek melegét, s akaratlanul is természetévé vált, mintegy ösztönszerűleg, ezen iratlan erkölcsi normák továbbítása utódainak.

Bálint Mihályné

Tájház lesz a Kárpát-medence legöregebb házából

Ha Homoródalmás nevét hallja az ember, legtöbb esetben a Vargyaszurdokban lévő Orbán Balázs-barlang jut eszébe. Pedig a falunak van egy másik nevezetessége is. Itt található a Kis-Homoród mente, vagy talán az egész Kárpát-medence legöregebb háza. A falu délnyugati részén, a Német utca sarkán (18. szám), Bencző Dénes örökségén áll. A kékre meszelt, meredek cseréptetős épületet a tulajdonos és családja manapság terménytárolásra és raktárnak használja. Az utcára merőlegesen elhelyezett téglány alaprajzú épület szabályos tömegét, tetőformáját tekintve a barcasági és a szászföldi lakóházakat juttatja eszünkbe, amely egyébként egész Homoródalmás építkezésére jellemző. E sajátos építkezési stílus kialakulását nemcsak a Szászföld közelsége befolyásolta, hanem a vidék erőforrásai is lehetővé tették. A település környéke ugyanis tele van az építkezésben hasznosítható kőzetekkel (terméskő, mészkő).

A mészégetés és a mésszel való kereskedés régi foglalkozás Homoródalmáson. Ennek írásos nyomai egészen a XVI. század végéig vezetnek vissza. A homoródalmásiak már a

XVIII–XIX. században többnyire szász mintára épült kőházakban laktak, amint az a homoródalmási és lövétei előnévvel élő Orbán István 1832-ben megjelent írásából is kitűnik: „az Almásiak azért is nagyobbára égetett veres cserépes fedelű kőházakat szoktak, s szeretik lakásokra építeni; nem pedig oláhos kunyhókat” (*Nemzeti Társalkodó*, 1832. 8. sz., 125. o.).

A terméskőből épült ház három helyiségből (eresz, oldalkamra, szoba) áll. Szobájának középső mennyezeti, szépen faragott, profilált, hornyolt és véséssel díszített gerendáján a következő háromsoros latin nyelvű felirat olvasható: MICHAEL SZILA/GI ET UDVARHELI/A : D : 1645. A felirat a gerenda közepén van elhelyezve, két oldalról levéldísz (sás?) vagy kosarat formázó díszítővonalak fogják közre. A ligatúrát (egybeírt betű) is tartalmazó, gondosan metszett feliratban, amely egyértelműen bizonyítja, hogy az épület a XVII.

században már állt, az ácsmester az építető nevét és az építés évszámát örökítette meg.

De ki volt Szilágyi Udvarhelyi Mihály, akinek tellett egy ilyen házra? Kérdésünkre a korabeli székely katonai összeírásokban hiába keressük a választ. Ilyen nevű katonaköteles ember Homoródalmáson a XVII. századi lustrakönyvekben nem szerepel. A találgatások mezején maradván, úgy véljük, hogy e név a falu korabeli lel-

készét takarja (hasonnevű lelkész, Szilágyi Udvarhelyi Tamás prédikátor 1583-ban

Derzsben szolgált). Homoródalmás régi lebontott temploma is a Csonka-templom határrészen, nem messze a szóban forgó háztól állt. A fentiek ismeretében feltételezzük, hogy az épület egykoron mint paplak fungált. A kérdés egyértelmű megválaszolásához természetesen további kutatások szükségesek.

A műemlékként számon tartott, jelenleg magánkézben lévő épület hamarosan elnyeri méltó rendeltetését. 2006-ban a helyi civil szervezetek és az önkormányzat tervbe vette, hogy a házat megvásárolja és felújítja. A főszerepet a Rika Kistérségi Egyesület vállalta fel. A Hargita Megyei Tanács és a helyi önkormányzat által kiírt pályázatoknak köszönhetően sikerült is előteremteni a vételi ár egy részét. A ház tulajdonjogának rendezése folyamatban van. Ha a hiányzó összeg pótlódik, már nem lesz akadálya, hogy a ház és a hozzátartozó telek a Rika Kistérségi Egyesület tulajdonába kerüljön. Az épület, szakszerű felújítás után, Homoródalmás Tájházaként működne, amelyben helyet kapna egy Szabó Gyula emlékszoba is.

Mihály János

*A véséssel díszített gerenda (fent)
Homoródalmás legrégebbi háza (lent)
Rigó Mihály felvételei*

Keresztúr és London...

Részletek Fogarasi János *Utazás a Nagy Küküllő mellett* című cikksorozatából (Nemzeti Társalkodó, 1836)

(folytatás az előző lapszámból)

Udvarhelyről alkalmas csinálattú országúton lefelé jöve jobbról emelkedik a *Budvára*, egy kerek szikladomb, róka-lyukakkal és tetején várnymot mutogató kőfal romokkal. A rege úgy mondja, hogy itt volt Bondnak, a székelyek egykori Rhabanbánjának¹ fénylakja. De árnyak országába tűnt a hős hajdan, s a mostani ivadék kecskét legeltet az erősek lábnyomain. Tetejéről a kilátás szép, de a felmenetel nagyon fáradságos a természet kövezte holt árkon inkább mint ösvényen, melynek szélén nőtt magyaró és gyertyánbokrokhoz, lecsüngő lombjaikkal szemoperatioval fenyegetőkhez kell fogódzunk, hogy a lábaink alól kigörgő s magokkal a heglábnál zúgó szirtpatakocskába ragadni kész gömbölyű köveken és kavicsokon fennebb-fennebb hatolhassunk. S elvégre ha a tetőn vagy, mit nyersz? Egy kilátást – szépet, dicsőt, gyönyörűt, keletről az itt-ott hóval hajporozott *Hargitára*, a félfedelű ház forma sólyom- és vércse tanyájú *Szarkakőre*, a Küküllő mentén fel és le a lábmosni telepedett falvákra, északról az Atyha felett emelkedett *Firtosra*, az erdélyi Athosra, hol régen a barátok a lenyugvó napnak vesperen énekeltek. [...]

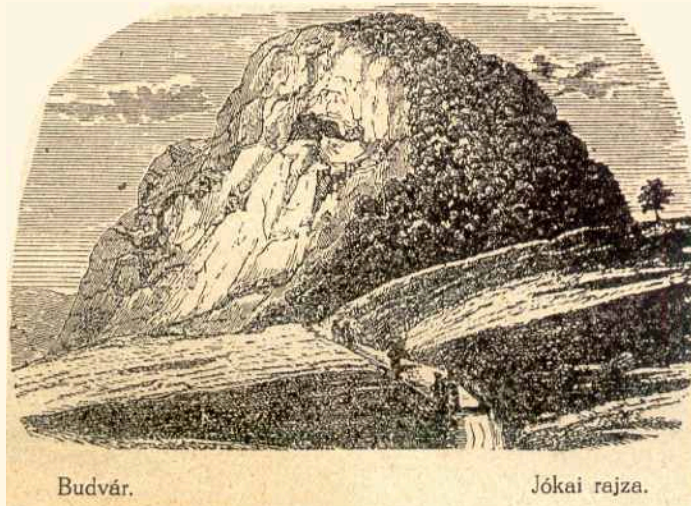
Utunk *Bikafalván* és *Bögözön* megy keresztül; ez egy szép és nagy falu, jobbra zsendelyfedelű házakkal s galambbúgos-veres kapukkal, tornyában a nagy harang kongja minden embernek, hogy honát szerető legyen, mint öntetője. Gróf Bethlen Domokos udvara csinos kertével nézésre hív, s az Ugron udvar a jeles Borsai névre emlékeztet.²

Bögözön alól nyiltabb a táj, és szép, az *agyagfalvi rébe* végződő lapály terület. Vándor, megállj, szent a tér, hová lépsz, itt a székely Tempé³, hol egykor amphictionai⁴ tartatának. Elődeink nem rettegének annyira a hüléstől és náthaláztól, mint elkényeztetett unokáik, s a véres kard látára siettek a szabad mezőre, e tág öblü terembe, melynek padlata pázsint szőnyeg, boltozata a tiszta ég, s itt tanácskoztak az édes, a drága hon javára, melyért élni-halni mindég készek valának,

„S ha csatára trombitáltak, Mint a sasok vívni szálltak.” [...]

Jobbra *Magyaróst*, balra *Agyagfalvát* hagyva, az alig húsz házból álló *Décsfalván* által *Nagy Galambfalvát* érjük, e falu közepén szép fekvéssel dicsekszik egy dombon a reformatum templom tornyával, melynek egyik harangját egy unitárius hitű öntető, minden délben öntetője felekezetesté szennytől ment emberszeretetét hirdetőt. De nagyobb dísz e helységnek a papi hivatalában félszázadot töltött esperes, a szerény és szép lelkű Pálffy Diénes, hajdani tanítójának, prof Kis Gergelynek jeles életrírója. Költői szellemét bizonyítják több kéziratban levő magyar és deák versei, melyek közül néhányat a tiszteletre méltó öregtől magától olvastatva valék szerencsés hallani... [...]

Kis Galamb- és Betfalvák mellett haladva *Székely Keresztúrrat* vagyunk. Ezen mezőváros három helységből áll, mint London: a városból (city), *Keresztúr- és Timafalvák*ból. A hasonlítás egy kicsit merész, de ha szabad a szép leányt a fejlődő rózsához, a nagy embert az oroszlányhoz vagy éléfánthoz, Nagy Szombatot Rómához, miért ne szabadna Keresztúrt is Londonhoz hasonlítani – midőn ugyan csak nem kevés hasonlatosság a kettő közt? Ugyanis Londont nagyobbára kereskedő munkás nép lakja, Keresztúrt is, mert itt szövik a szitáknak minden nemeit, nagyokat és kicsineket, gyéreseket és sűrűket s azzal mindenszerte nagy kereskedést üznek; kár, hogy a fényűzés a fátyol-sziták által contrebándáz; megvetéssel pillant elhizem

Budvár.

Jókai rajza.

Jókai rajza a Budvárról
Kristóf György: *Jókai napjai Erdélyben*.
Cluj-Kolozsvár, 1925.

némely fényes izletű a mesterség ez előttre oly csekélynek tetsző csinálmanyára, holott ez éppen oly kerülhetetlen szükségű cikk a háztartásban, mint a konyha-edények, vagy bármily házi deszka vagy diófa, vagy mahoni bútorok; hó fehér cipót és süteményeidet bizony nem ropogtathatnád gyöngyfogaid között, szépecském, ha szita nem volna, és a Keresztúron lakó szitakötők nem létezének; de továbbá Londonban sok serfőző és szesz italgyár találtatik, Keresztúrt is főznek sert, s pálinkát éppen sokat, sőt Keresztúr e részben több Londonnál, mert ott bor nem terem, itt pedig igen, itt kezdődvén a Küküllő menti borlínia; Londonban sok lord lakik, Keresztúron is lesz néhány jeles primori házat; Londonban sok a költő, Keresztúrrat is minden szombaton láthatni a borházban egy improvisort táncközben lelkesülten verseket ömlesztetni, pl.

„Timafalvi szegelet
Ne nézz olyan halálra,
Ott öleltem eleget
Drága kincsem Kalára!”

Vége Londonban több nevelői intézet van, itt pedig egy unitárius gymnasium virágozik; egy a haza előtt Társalkodókban megjelent ismeretes derék professzor, a szép lelkű Koronka József alatt.

Keresztúrról *Alsó Boldogasszonyfalvára* (mily szörnyű hosszú név!), innen *Új Székelyre* jön utunk, ez a végső falu a Küküllő folytán Udvarhelyszékben, s itt búcsú csókot a Székely-földnek!

[Hermann Gusztáv Mihály]

¹ A Budváron székelő *Jórabonbán* a XVIII. század végi hamisítványnak bizonyult *csiki székely krónika* szerint a székelyek vezetője a honfoglalás előtt és a korai Árpád-korban. E tisztség, illetve a hozzá kapcsolódó hatalmi szervezet tényleges meglétéről hiteles történelmi adatunk nincs, minden bizonnyal a hamisító fantáziájának szüleménye. A Budváran a régészek vaskori erődítés és Árpád-kori várépítmény nyomait találták, melynek szerény méretei és kivitelezése kizárják, hogy ott bármiféle központ működött volna.

² Borsai Nagy István Bögözben élt, Udvarhelyszék alkirálybírája, 1763-ban egy helyi Habsburg-ellenes megmozdulás szervezője és áldozata.

³ Tempe: híres völgy Görögországban, Tesszáliában, az Olimposz és Ossa hegyek között, a Peneiosz folyó mentén. Sziklás, zord táj, szépségét a folyóparti fás növényzet (platánok, tölgyek, babér) fokozza.

⁴ Amphiktüonia: az ókori görögöknél nagy szentélyek körül kialakult vallási szövetség a kultusz ápolására. A tagjai közti vitákat döntőbíróság rendezte.

„...kinek-kinek ülése hol legyen...” Templomi ülésrend 1682-ből

A XVII–XVIII. századokban a faluközösségeken belül az egyházközségek külön szervezettséggel bíró egységet jelentettek választott vezetőkkel (lelkész, tanító, presbitérium). Az egyházközségek tagjainak életmódját és tevékenységét pontosan előírt szabályok és törvények határozták meg. Tulajdonképpen az egyház erkölcsi normái viselkedési mintaként szolgáltak a faluközösség számára. Ennek szigorú felügyeletére és ellenőrzésére az évente tartott esperesi vizitáció alkalmával került sor. A lelkész és tanító hivatalviselésének ellenőrzésén túl kiterjedt a hívek erkölcsös életének vizsgálatára, a rendszeres templomlátogatásra, de ugyanakkor az olyan – gyakran vita okát képező – kérdésekre is, mint a templomi székek és ülésrend.

A református egyházban már a korai írásbeli dokumentumok is jelzik a templomi ülőhelyek meglétét. Ennek rögzítése és szabályozása általában az esperesi vizitáció alkalmával történt, ritkább esetben a presbitérium állapította meg az ülőhelyet, amelyet a híveknek el kellett fogadniuk. Nemesek, tisztségviselők, a falu vezetői, a mesteremberek s általában a nem paraszti foglalkozású emberek, valamint a presbitérium megkülönböztetett helyzetet élveztek. Ők kapták az első székeket, a földesúr és családja pedig külön széket élvezett. A nemek közötti megoszlás mellett a vagyoni, társadalmi helyzet is meghatározó szerepet játszott a templomi ülőhely meghatározásában. Az udvarhelyi református egyházmegye legrégebb jegyzőkönyveiben gyakran találkozunk olyan bejegyzéssel, mely a templomi ülőhely fölötti veszekedőket, lökdösődőket, perlekedőket igyekszik jobb belátásra bírni. Általában egy-egy család számbeli megnövekedése, mások fogyatkozása vagy épp kihalása okozhatott villongást és vitát az ülőhelyekért, de egy-egy nagyobb javítás, új templom építése is elegendő okot szolgáltatott, hogy a templomi székhelyeket újra elosszák. A konfliktusok azonban az új helyek kijelölésével sem szűntek meg a hívek között. A XVIII. század

közepétől kezdődően a református egyház igyekezett felszámolni a templomi ülésrendeket, sőt még a Gubernium is utasítást adott ki erre vonatkozóan, de későbbi feljegyzéseink igazolják, hogy mindezen határozatok ellenére az ülésrend továbbra is létezett, gyakran fejtörést okozva az egyházi előljáróknak. Egyes községekben még a XIX. század folyamán is napirenden voltak a székperek.

A most közrebocsátott dokumentum 1682-ben íródott Nagyalambfalván az *megírt faluban az cinterem előtt*. Születésének körülményeit is feljegyezték: *mivel az asszonyoknak új székek csináltattanak*. A templombeli régi székek újjakkal való kicserélése alkalmával az egyházközség előljárói újraosztották az asszonyok székeit. A dokumentum szerint összesen 15 sor 4-6 személyes új széket – tulajdonképpen padokat – állítottak be a templomba. Az egyház előljárói által megállapított új beosztást az egyházmegye esperesének jóváhagyásával (pecsétjével) készítették. A székek elosztásakor két család részesül külön székben: az Apor és a Sándor család. Nem véletlen, hiszen Apor Istvánnak a XVII. század végén 21 szolgáló embere van Nagyalambfalván, a Sándor család pedig a környék falvaiban (Agyagfalva, Kénos, Décsfalva) előkelő családnak számított. Utánuk a

lelkész és a tanító felesége foglal helyet, majd egymás után következnek a falubeli református hívek ülőhelyei. Természetesen itt is érvényesül a társadalmi rang és vagyoni helyzet szerinti eloszlás: elől a tehetősebbek kapnak helyet, míg a hátrább levőket *hattuk az szegényeknek az két kőfal között* – ahogyan a székhelyeket kijelölő egyházi előljárók is fogalmaznak.

Tulajdonképpen egy székely falu lakóinak a társadalmi és vagyoni helyzet által kialakított rangsorát látjuk a XVII. század végéről. Család-, hely-, egyház- és társadalomtörténeti szempontból egyaránt értékes forrásról van szó, mely eddigi ismereteink szerint a legkorábbi ilyen jellegű irat az Udvarhelyi Református Egyházmegye területéről. Ugyanakkor figyelmeztet is, hogy érdemes és szükséges minden kis parókia, plébánia levéltárát feltárni, használni, a benne lévő értékes dokumentumokat felleltározni és közzétenni, megmenteni.

Nagyalambfalvi református parókia levéltára:

Az asszonyemberek templomi székeinek eligazításáról való lista (későbbi írás leltározáskor)

Levéltári sz.: VIII. B. 1.

Betűsoros m.: T. 6.

[1. r.] Mű Udvarhelyszéknek filiálsában, Keresztúrszékben N[agy]-Galambfalván lakó, Kányádi Miklós, Követsi András, Szőke Pál, Szaniszló Mihály egyház bírāja, mindnyájan nemes személyek, Nagy Demeter egyházfia, tekintetes nemzeti Apor Istvan uram jobbágya, Demeter Márton, nemzeti Maróthi Dávid uram jobbágya és Csíki János, néhai nemzeti Sándor Gergely uram árvái jobbágya, minnyájan az megírt faluban lakók, adgyuk tudtára mindeneknek azkiknek illik, mind jövődöbelieknek és mostaniaknak, quod in hoc anno praesenti 1682, mikoron volnánk az megírt faluban az cinterem előtt, kénszerítének minket ezen falunak minden rendbéli lakossi, szabad és jobbágy rendek, hogy az templomban lévő asszony emberek székeit eligazítanók, vagy rendelnök,

A nagyalambfalvi református templom. Magyarai Hunor felvételei

kinek-kinek ülése hol legyen (mivel az asszonyoknak új székek csináltattanak). Mű azért az őkegyelmek kényszerítésének in anno supra notato engettünk, his tamen primis conditionibus praemissis et positis, hogy őkegyelmek is minékünk fejenként kezét adgyanak arról, hogy valamint [istenesen] jó lelkiüsmerezzel az székekben való ülés helyeket elintézzük és rendeljük, annak ki-ki megállója léssen örökösön. Ha ki pedig len azzal megh nem nyugodnék, hanem az mi rendelésünket és végezésünket bántogatná, az székekben taszigálódának, egymás háta megett elé s hátra járnának, vagy az ki elől bémenne az székekben az végig nem akarna menni, tehát eo facto megye bírságán ~ három forintokon convincáltassék, azmelyet az akkori szentegyház bírása szentegyházfiaival és esköttekkel edgyütt tartozzanak irremissibiliter exequálni, és templom szükségire fordítani. Ha pedig len az szentegyház bírása, szentegyházfiai és esköttek elveszteleglenék az büntetést, tehát az falu azon poenat rajtok exequálhassa exclusis utrobique omnibus juris remediis, azmelyekről őkegyelmek minékünk feljebb specificált személyeknek szabad akarata szerint minnyájan kezét adtanak azkik jelen voltak. Azkik pedig jelen nem voltak is ezen végezésnek semmit nem contradicáltak.

[1. v.] Mű azért elmenvén, Istenesen, jó lelkiüsmerezzel az székekben való ülés helyeket így rendeltük:

Elöl vagy on tekintetes nemzetes Apor Istvánné Farkas Susanna asszony széki.

Annakutánna új szék az egész Sándor házhoz.

3. Székben ülnek:

az praedikátorné, mesterné

Magyarosi György Deákné
Kányádi Miklósné
Kányádi Istvánné

4. Székben:

Deák Jánosné
Simó Tamásné
Gáspár Györgyné
Kolombán Lőrinczné
Hegyi Mihályné

5. Székben:

Demián Jánosné
Szőke Pálné
Szőke Istvánné
Szőke Mihályné
Deák Péterné

6. Székben:

Követsi Andrásné
Szaniszló Mihályné
Kányádi Mihályné
Szaniszló Ferenczné
György Molnárné

7. Székben:

Tamás Lőrinczné
Nyíró Mihályné
Kotsis Istvánné
Kolcsár Pálné
Nagy Demeterné

8. Székben:

Farkas Györgyné
Demeter Mártonné
Csíki Mártonné
György Kovácsné
Pető Mihályné

9. Székben:

Ambrus Györgyné
Gáspár Mihályné
F. Kovács Györgyné
Puskás Andrásné
András Vargáné

10. Székben:

Al. Kovács Györgyné
Benke Jánosné
Semién Péterné
Fabján Jánosné
Csíki Jánosné

11. Székben:

Feleki Ferenczné
Imreh Ferenczné
Csíki Tamásné
Feleki Pálné
Kadits Istvánné

12. Székben:

Fabján Péterné
Nagy Jánosné
Apa Mihályné
Pál Jánosné
Nyíró Ferenczné

13. Székben:

Barabás Molnárné
Nagy Mártonné
Ferenczi Györgyné
Apa Györgyné
Diós Szeginé

Második renden az 1. székben:

Kováts Andrásné
Katona Jánosné
Gergely Jánosné
Petre Istvánné

2. Székben:

Demián Andrásné
Nagy György Jánosné
Feleki Andrásné

Az Torony alatt való ajtónál az szegületben Asztalos Istvánnénak egy magános szék.

Balási Jánosnének az középső kőfal mellett egy magános szék.

[2. r.] Ezekon kívül azmely székek vadnak, azokat hattuk az szegényeknek az két kőfal között. Mely dolog mi általunk így menvén véghez, mi is ezen dolgot igazítottuk tehetségünk szerént mentől jobban lehetett, melyről mi is adgyuk ezen pecsétes levelünket, fide nostra mediante. Mely végezésünket in anno 1682. die 21. Aprilis az megírt székben, faluban és templomban ben lévén, az udvarhelyszéki orthodoxus ecclesiaknak tiszteletes esperestye, Veszprémi István uram in omnibus punctis et clausulis tizenkét forintig confirmála és ratificála assessorival edgyütt.

Datum, anno, die et loco supra notatis. Correcta per eosdem, iudices iidem qui supra.

Kányádi Miklós, Követsi András, Szőke Pál, Szaniszló Mihály, Nagy Demeter, Demeter Márton, Csíki János (*pecsétes aláírások*)

Stephanus Veszprémi p[ro] t[unc] senior Sanctae Sedis cum suis assessoribus uti supra in omnibus punctis et clausulis approbavit; ita et sigillo publico ejusdem Sanctae Sedis roboravit. Anno 1684. die 27. Januarii in Visitatione N[agy]Galamfalviensi. (*egyházmegye rongálódott pecsétje*)

Tóth Levente

„Utolsó szükségre jutván...”

Az erdélyi falusi élet századokon keresztül fennálló – országos törvénynyel is szabályozott – intézménye a *zálog*, a vagyontárgyak *elzálogosításának* gyakorlata volt. Amikor még nem léteztek bankok és más hitelintézetek, a falusi családok a kölcsönzés mellett rövid idő alatt pénzhez juthattak vagyontárgyaik zálogba bocsátásával is. Általában ingatlanokat *vetettek zálogba*, változó időtartamú, olykor nemzedékeken átívelő időszakokra. A zálogjog alapján gyakorolt ügyletekben jelentős szerepe volt a rokonságnak: egy vagyontárgy elzálogosításakor a rokonságot – „a véreket” – meg kellett kinnálni, esélyt kellett adni, hogy az elzálogosításra kitézött vagyonrész a rokonságban maradjon. A zálogba vett javakért pénzt adó fél nem lehetett a zálog tárgyának tulajdonosa, csak időleges használója. Az elzálogosított javakat nemcsak az elzálogosító fél, hanem annak rokonai is kiválthatták, ha a záloglevél záradékában megszabott feltételeket teljesítették.

A leggyakoribb a földparcellák (bel- és kültelkek, szántók, kaszálók) elzálogosítása volt, de zálogba vetettek eszmei tulajdonrészeket is, például csoporttulajdonban lévő malom részét, vagy ingó javakat, például ökröt.

Az alábbi három záloglevelet homoródalmási gyűjtésünkből válogattuk. Annak ellenére, hogy egy

évszázadot átfogó időszakban születtek, a forma és a tartalom szempontjából alig fedezhetők fel különbségek köztük. E hasonlóság az életkeretek meghatározó tényezőinek: a belső viszonyok stabilitásának, a biztonságkereső stratégiák változatlanságának jele. Ma már keveset tudhatunk azokról a kényszerzésekről, a „nyomorúságok” konkrét tartalmáról, amelyek szorításában arra a döntésre jutott a család, hogy egy-egy darab földet elzálogosított.

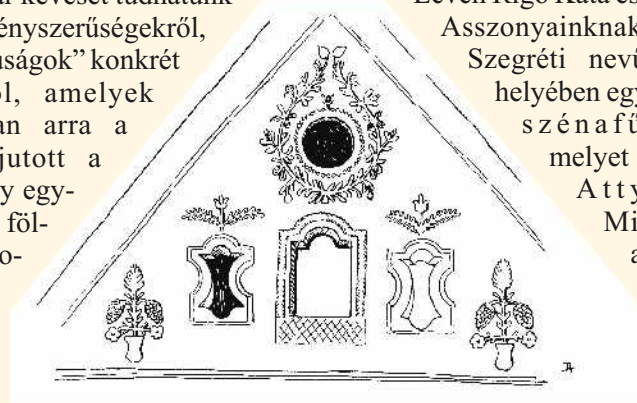
Az első záloglevél 1758-ból két csonka

család egyezkedéséről ad hírt. Nem tudjuk meg, melyek voltak azok a sorscsapások, amelyek olyan „utolsó szükség”-re juttatták a „nyomorult szegény Asszonyokat”, hogy szívesen eladtak volna egy darab szénafű helyet, de végül is meg kellett elégedniük az elzálogosításból kapott kevesebb összeggel:

1. Mű N: Udvarhely Széki H. Almási Gothárd Pál és Barra János mind ketten primipilus Emberek adgyuk tuttára mindeneknek akiknek illik ez mű jelen valo Levelünknek rendiben Quad in hoc Anno Presenti

1758 die 3tia Mensis maji mikoron volnánk az Iffijab Gothárd István Uram Primipilus házánál jelen levén egy részről mű előttünk maga Gothárd István Uram, Édes Annával Gothárd Péterné Asszonyommal és Testvér neveletlen etseivel Péterrel és Andrásossal, más részről pedig Csala Dánielné Rigó Kata és Rigó Annók hajadon, és tőnek mű előttünk ilyen alkalmat és vásárt, hogy tudnia illik

Lévén Rigó Kata és Rigó Annók Asszonyainknak Almásnak Szegréti nevű nevezetes helyében egy darabocskaszénafű helyek, melyet is a néhai Attyok Rigó Mihály Uram adot volt Zálagban az Gothárd István Uram és etsei nagy

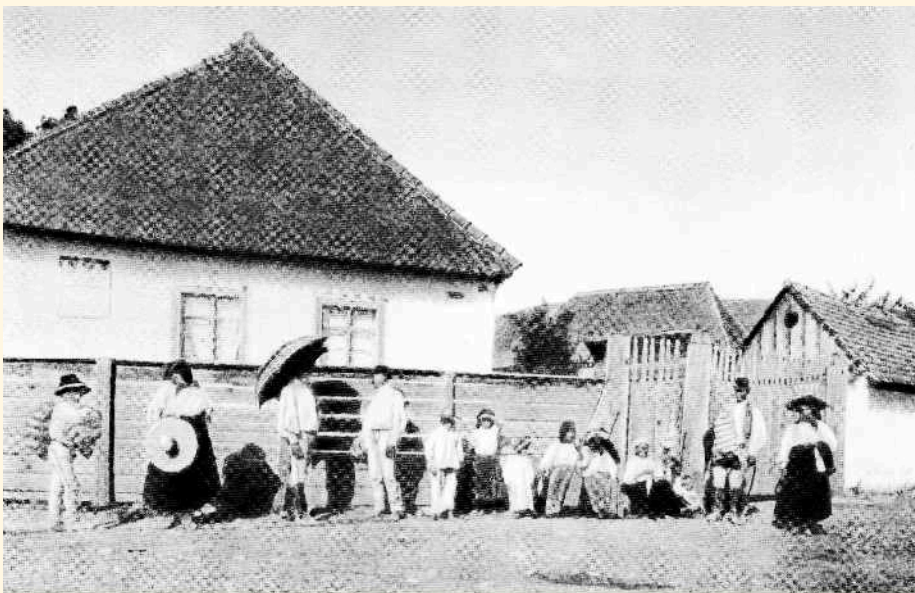

Attyoknak néhai Gothárd István urunknak Pro flo 3 d idest hat magyar forintokért s negyven pénzért.

Utolsó szükségre jutván ezen fen Specificált Rigó Kata és Annók Asszonyaink meg kénálák mű előttünk fen Specificalt Gothárd uraiméket, hogy azon Szénafű helyre adnának pénzt ökgyelmeknek és örökösön kezeknél hadgyák, de Gothárd Uraimék örökére meg nem vásárlák, hanem ezen nyomorult Szegény Asszonyoknak kérésekre és sok törekedésekre adának flo H 3 idest három magyar forintokot oly tamen Conditione hogy 16 esztendeig se magok se közeli és távoli véreik ki ne válthassák el telvén pedig a 16 esztendő Gothárd Uraimék is tartozanak kibocsátani ha a pénzeket meg adgyák.

Mely dolog mű ellőttünk így menvén végben mű is adtuk és irtuk ezen kezünk írását Fide Nostra Mediente ibidem qui Supra Petsetünkkel is meg erősítettvén,
Gothárd Pál mpria
Barra János mpria

*Homoródalmási vakolatdíszítés (fent)
A község háza előtt
Homoródalmáson (lent)
Malonyai Dezső:
A magyar nép művészete.
II. Bp., 1909. 181, 38.*

A következő záloglevélben egy idős házaspár a falu belterületén fekvő kenderföld elzálogosításával próbál kilábalni szorult helyzetéből, miután sikertelenül kért segítséget rokonaitól és a falu egyetlen főrendű családjától:

2. Bálint János és Batzó Rebeka Asszonytól zálogosított kender földről szőlő Contractus 1834-be.

Mű alább írtak adjuk tudtára mindennek az kiknek illik, mostaniaknak és ez után következőknek, hogy ezen folljó 1834 dik [sic!] oct. ber 31-dik napján midőn volnánk itten H. Almáson a Nemzetes Bálint János Uram nemes lako házánál, az hol is megjelenék mű előttünk írt Bálint János uram Feleségivel Batzó Rebeka Asszonnyal, más részről ifjab Sándor György ökegyelmek kik is tevének illjen egyezést és zálogos vásárt hogy tudni illik nagy szükségek lévén és nyomoruságoktól kényszerítve minden Atya fiai és vérei meg kénálások után adának egy akarattól Sándor György ökegyelmének egy darabocská kendőr földet 24 az az huszon négy magyar forintokér vagy huszon négy ezüst huszasokért, mellj kender föld vagyon Bentzó falva nevezetű helljen vicinusa egy felől az Kálmány István Józsa, felljül a Gábor József kender föld, nagysága ennek a kender földnek hossza 16 öll Széljessége 7 öll törvényes öll mérve, mellj huszon négy ezüst huszasokat által is vevé Bálint János Uram Feleségével Batzó Rebeka Asszonnyal és így Sándor György ökegyelmének birodalmába hagyák az kender földet 20 az az husz Esztendeig hogy addig se magok se más vér Attyok fia ki ne válthassa mivel mind meg voltak kénálva de gyengeségükbe és nyomoruságokba senki sem segített, még a Méltóságos Mihály János Ur is de a Mls. Ur is azt felelte hogy nincs módja hogy segélhessen hanem amig magoknak van az mihez nyulhatnak addig ehel meg nem halhatnak, mellj

illjetén feleletyét a maga irásából mű is szemeinkkel láttuk.

Az husz esztendő eltelése után tartozik Sándor György is ki botsátani törvényes üdőben olljan tiszta pénzért a milyent adot érte.

Mellj fen írt egyezés és vásár hogy mindenekben a fen meg írtak szerint lett s ment végben arról mű is

Homoródalmási fiatal pár

bizonyittunk a mű igazhitünk szerint és nevünk al irásával és szokott petsétünkkel erősítve.

Sándor János és Bodor András
Mind ketten Székellj Nemes Emberek

A harmadik esetről készült záloglevél záradékában a felek igyekeznek kizárni a távoli jövőben esetleg bekövetkező anyagi veszteséget is.

3. Alól irtak adjuk arról való Kötlevelünket hogy most folyamatba indult 1852-ik Esztendő Január 12-én Homorod Almáson a Boér Dávid lakó Házánál létünkben ugyan ide való most idősebb Kenyeres András Nőjével Gothárd Máriával bizonyos Házi környül állások szükségítől kényszerítvén egy kenderföldököt eladóvá tevék mely vagyon Almásnak Karátsonfalva felé forduló mezeibe Bot teleke nevű helybe egy felől osztályos vér Nagyob Kenyeres János más felől a reajáró szénafüvek szomszédóságába, egy véka féréje föld, melyért Boér Dávid a megirt Kenyeres Andrásnak és Nőjének az [...] Szükségeik pótlására adának Nőjével Rigó Rebekával készen megolvassa 25. Huszonöt váltó magyar forintot melyeket egyszersmind Kenyeres András és Nője Gothárd Mária kezekre vévén a körül szomszédosított kender földet Boér Dávidnak s Nőjének úgy maradváinak békességes birtokokba bocsáták, annyi meg egyezéssel hogy mikor vagy az el adó Kenyeres Andrásnak vagy maradvájának a vissza váltásra módjok lejend ha akkor a föld trágyáson találtatnék míg a trágyázásnak háromszori hasznát évenként ki nem veszi nem tartozik ki bocsátani, különböző esetbe ha vagy az eladó vagy gyermekei, vagy vérei letehetik a 25 forintot, akkor járó tiszta folyó pénzbe, tartozzék vissza botsátani mind tulajdonát. Mely zálogos vásár egyezés a megirtak szerint lévén, aról ezen renden és al irásunk s petsétünk erőssége alatt a mű igaz hitünk szerint bizonyitunk az írt időben, napon és helyen.
Bencő Mihály mp
Rigó János mp

Oláh Sándor

Székely Mózes

Erdély történetének legnevezetesebb, de egyszersmind legizgalmasabb és legszomorúbb éve alighanem a XVI. század második felére és a XVII. század első tizedére esnek. E kis ország – kényszerpályán a nagyhatalmak szorításában – mintegy ötven évnyi története egyszerre reménykeltő és lehangoló, annyi tragédia, annyi széthúzás, szakadás, annyi fájdalmat okozó esemény pergett le ez idő alatt. Rendkívüli idők voltak ezek, s a rendkívüli idők rendkívüli embereket kívántak. Közéjük tartozott Székely Mózes is, kinek személyében, bár rövid ideig, de székely fejedelme lett „Tündérországnak”.

Sókereskedőből katona

Székely Mózes családjáról, származásáról nagyon keveset tud a történelem. A korabeli történész, Szamosközi István szerint „az Udvarhely (latinul: *aulae locus*) nevezetű szék ugyanilyen nevű városából származott, nem éppen hitvány, de híres tetteiről sem ismeretes családból.” Születésének időpontját kb. 1553-ra tehetjük. Atyja székely lófő volt. A korabeli krónikákból, oklevelekből azonban csak az derül ki, hogy János deáknak hívták és 1591 októberében halt meg. Személye azonos lehet azzal a „Literati” Jánossal, akit 1556-ban Udvarhelyszék jegyzőjeként, 1568-ban pedig a II. János király, azaz János Zsigmond uralkodása alatt Sófálván felállított sókamara intézőjeként említenek forrásaink, s akit 1576-ban, az 50 dénáros adó összeírásakor, az udvarhelyszéki Szentmiklóson lévő jobbágyai után 5 forint 50 dénár adóval róttak meg. Báthori Kristóf utasítására, 1577-ben egy csíkszéki birtokbeiktatáson részt vevő udvarhelyi János deák is valószínűleg az ő személyét takarja. Ezen adatok fényében dr. Vass Miklós Székely Mózeszt vagyonosabb székely primori családból származtatja. A korabeli oklevelekből három testvérét ismerjük még: Istvánt, Jánost és Pétert.

Az ingerlékeny, heves vérmérsékletű Mózes, „akinek fiatalságát – Szamosközi, valamint az ő nyomdokain járó Bethlen Farkas történetíró szerint – verekedések tették emlékezetessé”, ifjúsága első éveit apja mellett, sókereskedéssel töltötte. A „tetszetős megjelenésű, közepesen magasabb termetű”, de igen vakmerő ifjú végül is vérmérsékletének megfelelőbb szakmát választott: katonának állt Báthori István hadseregébe.

Báthori István szolgálatában

Bátorságának első jelét Báthori István fejedelem Bekes Gáspár ellen vívott háborújában (1575. június 1. – július 9.) adta (egyik ellenfelével úgy végzett, hogy kardját fogai közé szorítva úszott át a Maroson) az alig 22 éves „derék ifjú”, aki a Kerelőszentpálnál (Küküllő vármegye) lezajló döntő ütközetben az udvari

lovasságot és a gyalogos testőröket (akiket ruhájuk színéről kék darabontoknak neveztek) vezényelte. A hírt és nevet szerzett ifjú vitéz 1576-ban elkísérte Báthori Istvánt, leendő apósával, ahogy kortársai nevezték, a „nagy” Kornis Farkassal együtt Lengyelországba is. Itt részt vett az oroszok elleni harcokban, „katonai kötelességét katonai bátorsággal teljesítette; az egyes csatákban nemcsak jelen volt, hanem bátorságát és István király iránti hűségét vére kiömlésével is megbizonyította; Plock és Plesko bevételénél a legbátrabb küzdők között ágyútól és nyíltól nehéz sebeket kapott; majd pedig a velicoli, zavoloczi és corperni várak ostrománál jeles tetteket vitt véghez”. Dicsó tetteiért Báthori István „szentelt vitézzé” avatta. Címerét is vitézségével érdemelte ki „István királytól” (címerképe: két ágaskodó oroszlán tart első lábával egy kivont kardot, míg felül két csillag, valamint két-két növekvő és fogyó hold látható).

Székely Mózes

„Erdély nagyságosai” között

Lengyelországból való visszatértét követően, az apja örökébe lépve, a sófalvi sóbánya kamaraispánja lett. Lengyelországi tetteiért Báthori Zsigmond 1583. június 10-én Lövétén 10, Siménfalván pedig 6 nemesi részjósággal és azok tartó-

zékaival jutalmazta meg. November 7-én kelt adománylevélben egész életére megkapta Körösön, Segesvárszékben a dézma negyedét, s a csíkszékbeli birtoka helyett ismét kapott Siménfalván egy birtokrészt. Előneve is e székely falutól származott (templomának 1585-ben egy harangot öntetett).

Később, 1591-ben, megnyerte Báthori Zsigmondtól Lövétén a kincstár kezén lévő összes birtokokat, tartozékaikkal együtt (ideértve a vashámort is). E birtokok és a házassága (benősült a híres-neves homoródszentpáli Kornis családba) biztosították fölemelkedését. Székely Mózes „Erdély nagyságosai közé számíttatott”. Hamarosan Udvarhelyszék kapitányává és királybírójává is kinevezték. Gyakran fordult meg a fejedelmi udvarban és részt vett minden hadi vállalkozásban a következő bő egy évtizeden át.

A hadak útján

1591-ben, Báthori Zsigmond fejedelem megbízásából Péter moldvai vajda ellen viselt hadjáratot; 1594-ben a fellázadt rácok megsegítésére küldték; 1595-től tevékenyen részt vett a ún. tizenöt éves háború (1593–1606) alatt folytatott hadjáratokban. A törökök ellen viselt háborúban tanúsított érdemeiért 1598-ban Báthori Zsigmond újabb birtokadományban részesítette (Libátón, Belső-Szolnok vármegye). Ugyanezen év őszén a fejedelem érdekében Somlyó váránál táborozott. Vitézségét fényesen bizonyította 1599. október 28-án a schellenbergi csatamezőn Báthori András alvezéréként. Rövid ideig Mihály vajda oldalán vitézkedett. 1600-ban, a moldvai hadjáratban az erdélyi seregek vezére (generális) volt. Később ismét a fejedelemségbe visszatérő Báthori Zsigmond oldalán találjuk. A goroszlói csata (1601. augusztus 3.) után az ízig-vérig katonaember az ingadozó természetű Zsigmond fejedelem mellett „politizálásba” kezdett, s a Giorgio Basta császári generális helytartóságától megborzadt „hazafipárt” – akik Erdélyt „a török védelem alatt boldogabbnak tapasztalták” – élére állt. A vesztes tövisi csatát (1602. július 2.) követően Báthori örökre elhagyta az országot. Ettől kezdve a Habsburg-ellenes politika teljesen Székely Mózes kezébe összpontosult. Családjával együtt Temesvárra menekült, ahová a „törökös” urak egy része is követte. Itt kezdte meg szervezkedését a Basta uralma alatt csak pusztuló fejedelemség fegyveres úton való megszerzése érdekében. A végső célja, a szultánnal való

Székely Mózes

Sánta Csaba szovátai szobrász alkotása

Székely Mózes fejedelem (1603) kornétája

szövetség mellett, egy független Erdélyi Fejedelemség megteremtése volt. Ennek érdekében személyesen tárgyalt Jemiscsi Haszán nagyvezírrrel. Miután megkapta a nagyvezírtől a kinevező iratot és a szükséges jelvényeket az erdélyi fejedelemiségre, 1602–1603 telén folytatta az előkészületeket a következő évi támadásra.

Diadalmenet a fejedelemségért

1603. március végén török, tatár segédcsapatokkal „mikoron még a fű kisérem jött volna, Székely Mózes is kiindult Tömösvárról”, hogy a Habsburg kézen lévő Erdélyt felszabadítsa s magának a fejedelemséget akár karddal is megszerezze. Lugos és Karánsebes megvétele után Bethlen Gábort tatár, magyar lovassággal és rác gyalogsággal előreküldte, majd később, Szászváros elfoglalása után, ő is a Vaskapun át Erdélybe tört. Az erdélyiek nagy számban gyülekeztek táborában („a nemesség és a székelység nagyobb része mellé állott, s őt Erdély fejedelmének választották és kiáltották ki”). Gyulafehérvárt csapatai 1603. május 9-én, tizennyolc napos ostrom után vették be, s e naptól kezdte használni Székely Mózes hivatalosan a fejedelem címet. Giorgio Basta helytartó az egyre szaporodó és sokasodó had elöl Szamosújvárba húzódott vissza, majd Nagyváradra, onnan pedig Szatmárra menekült. Miután Székely Mózes „ünnepélyes levélben biztosította a városiak szabad vallásgyakorlatát, régi fejedelmektől kapott kiváltságait”, Kolozsvár is megnyitotta előtte kapuit (június 9.). Itt tizdukátos aranypénzt veretett, amelynek első oldalán címere volt látható ezzel a körirattal: MOISES ZEKEL DE SEMIENFALVA VAIVODA TRANSILVANIAE ET SICUL[ORUM] COMES. A hátsó oldalon a DOMINUS PROTECTOR MEUS (AZ ÚR AZ ÉN OLTALMAM) jelmondat és ANNO DOMINI MILLESIMO SEXCENTESIMO TERTIO CLAUDIOPOLI

körirat volt olvasható. Székely Mózes pályája tetőpontján állott. Az erdélyi városok (Gyulafehérvár, Kolozsvár, Beszterce, Szászsebes, Torda, Enyed, Dés, Medgyes) és a Székelyföld nagy része (Csíkszék és Háromszék kivételével) már a kezében volt. Udvarhelyszék is, „minthogy odavaló atyafi vala Mózes, hozzá álla, hálát adván Istennek, hogy atyafiságokból s nemzetekből Isten fejedelmet támasztott volna”.

Székely Mózes béketárgyalásokat folytatott Rudolf császárral. A diadalútnak azonban hamarosan vége szakadt.

A végzetes ütközet

Rudolf császár hajlandónak mutatkozott ugyan a békére, de titkon generálisa, Giorgio Basta által a nemrég trónra jutott Radu Șerban havasalföldi vajdával konspirált. A vajda hadvezére, Rác György jelentékeny haderővel hamarosan meg is jelent Erdélyben, s egyesült a Bedő

Székely Mózes tizdukátos aranypénzének első oldala. A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona.

István és Mátis János által Mózes ellen izgatott csíki és háromszéki székelyek seregével. A két sereg egyesülésének megakadályozására küldött, Imecs Mihály és Mákó György vezette seregek vereséget szenvedtek. Az Apácánál, majd Hóltővénynél táborozó Székely Mózes, a vert had szétszórta csapatait összeszedve, 1603. július 8-án Brassónál táborozott le. Korábbi ígéreteinek ellentmondva a Habsburg-barátságot folytató Radu vajda is beütközött az országba s egyesült az előre-

küldött Rác György seregével. Giorgio Basta generális hadai élén szintén Erdély határai felé igyekezett.

A két tűz közé szorult Székely Mózes brassai szekértáborából követeket küldött Magyarországra a „császárral kezdett békealku fölvetelére”, de már késő volt. Július 17-én Radu vajda mintegy 17 ezres seregét támadásra vezényelte. Székely Mózes, Gyulafehérvárnál, Dévánál és Désnél állomásozó jelentékeny seregét mellőzve, kénytelen volt felvenni a harcot. A vajda erős támadása következtében a szekértáborba szorult kis sereg nem védelmezhetette sikeresen magát. A csatából menekülve elesett Székely Mózes és vele együtt az erdélyi nemesség színe-java is. A „törökös” politika azonban nem szállt vele együtt a sírba. Nyomdokain, a tizenöt éves háború utolsó felvonásaként Bocskai István kísérli meg, hogy török támogatással megszerezze az erdélyi uralmat. Próbálkozása sikerrel zárult, s nemcsak a Báthoriak öröksége, hanem a töröktől még megkímélt Magyar Királyság jelentős része is a kezére jutott.

Bethlen Gábor, aki ifjúkorában sokat forgott „vitészgöngön és katonaságon” Székely Mózes mellett, s aki 1613-ban hasonló módon szerezte meg a fejedelmi méltóságot magának, így emlékezett egykori példaképére: „Személyében oly vitéz ember volt, hogy az Nagy Sándor hadában is az válogatott vitézeknek számok közzé lehetett volna”.

Mihály János

Székely Mózes aláírása

Székely Mózes aláírása a Jemiscsi Haszán pasa nagyvezírhez 1602. aug. 20-án küldött levélen. MOL P. 663 Teleki család marosvásárhelyi lvt. 1. cs. fol.: 135-136. v.

Irodalomjegyzék:

Papp Sándor: Székely Mózes erdélyi fejedelem hatalomra kerülésének diplomáciai tanulságai és egy nagyvezéri előterjesztés (tellis) keletkezése. *Aetas*, 1999. 4. sz.
Mihály János szerk.: *Sesostris szekerén. Kronológia Székely Mózes életrajzához*. Csíkszereda, 2004.
Vass Miklós: *Székely Mózes erdélyi fejedelem életrajza*. Budapest, 1897.
Vass Miklós: *A siménfalvi Székely család. Erdélyi Múzeum*, 1901. 29–37.
Várfalvi Nagy János: *Székely Mózes. Századok*, 1869. 527–545, 645–661, 710–728.

Székely honfoglalás, avagy mikor költözhettek a székelyek a Kárpát-medencébe?

A székelyudvarhelyi Litera-Veres Kiadó kiadásában, 2006-ban jelent meg Kolumbán-Antal József érdekes, problémafeszégető kis könyve a székely eredetkérdésről. A szerző a korábbi beidegződéseket, a mindenároni kompromisszumokat félretéve vág neki munkájának. A vállalkozás a megfogalmazott kérdések, illetve a problémafelvetés által vonja magára a figyelmet.

A kötetben tárgyalt téma hatalmas, akárcsak annak a XVIII. századtól napjainkig nyomon követhető, egymásnak feszülő irodalma. Az mindenképpen üdvözlendő, hogy éppen a Székelyföldön jelent meg ez az új szempontot kínáló – későbbi szakkritikára számítható – kiadvány.

A munka három részre tagolódik. Az elsőben a székelyekről tudottakat (jellemrajz, a nép által lakott területek, a korai katonai szerep, szerveztség, genetikai jegyek) próbálja meg összefoglalni a szerző, megelőlegezve kételyeit, későbbben kifejtendő kérdéseit, de válaszait is. A második részben a nép Kárpát-medencei megjelenése, a magyarokhoz való csatlakozása, és a „székely honfoglalás” témája kerül tárgyalásra. A harmadik részben fogalmazódnak meg az összetettebb kérdésekre adandó sajtóságos – kutatási eredményeiből származó – válaszok. A kötethez irodalom-, személy- és helynévjegyzék társul, valamint néhány melléklet.

A szerző következtetései az alábbiakban összegezhetők:

– A székelység a magyarságtól elkülönülő, de mégis magyar népelemként fogható fel.

– A székelyek megjelenése a késő avar (vagyis onogur) bejövettelhez köthető.

– A székelységre jellemző zártság, harcias természet és szabadságigény közül az utóbbi mozgatórugója a népcsoport történelmének. A könnyűlovas-lovasíjász székelységben a gyalogság megjelenése elszegényedési folyamat eredménye.

– A székelység csatlakozása időpontjában már keresztény volt, tehát vallásváltása nem központi hatalmi kényszer eredménye.

– A székelység nem cserélt nyelvet, nyelve tehát kezdettől fogva magyar.

– A nyugati székelyektől a keletieket,

nagyobb számarányuk mellett, az egységes, nagy területet elfoglaló-belakó szerveztségük különbözteti meg.

– Árpád honfoglalói a Felső-Tisza vidékén találták a székelyek nagyobb hányadát.

– A keleti országrészbe való „több lépcsős” telepítésüket (gazdasági szempontok alapján is) újra kell gondolni, mert arra nem ad egyértelmű magyarázatot a jelenkori történetírás által túlságosan leegyszerűsített határör szerep („gyepűőr székelyek”).

– Egységesen és egy tömbben való költöztethetőségüknek köszönhetően Székelyföld már a XII. század második felében kialakulhatott. Erre utal a magyarsághoz viszonyított „genetikai távolság” is.

– A székelység közös szabadságjogainak születése a korai Árpád-korra tehető.

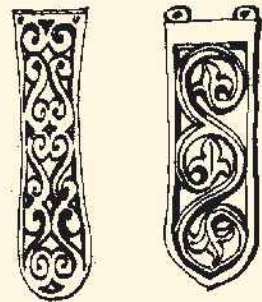
– A régészeti leletek cáfolják a székelység hun eredetét; tárgyi emlékeik, temetkezési szokásaik még a késő középkorban is

*A kötet borítórajza
iff. Kolumbán József munkája*

archaikus jellegűek (Révész László, Bálint Csanád, Benkő Elek). Az antropológiai kutatások (Éry Kinga) szerint az avarok korábbi helyét elfoglaló onogurok megérték a magyar honfoglalás korát.

A második rész első fejezetében Kolumbán nyolc érvet sorol fel a székelyek honfoglalás előtti Kárpát-medencei megtelepedését igazolandó: „a földterület feletti tulajdonjoguk, nemzetségi szervezetük fennmaradása, adómentességük és az ökörsütés szokása, a nemek és ágak neveinek kevertsége, a 14. századi templomos falvak nagy száma, jelenlétük az ország különböző területein és különféle jogállásuk egyidőben, a krónikások állítása, a rovásírás fennmaradása.”

*Késő avar (onogur) szíjvég
Gyöngyössy János rajza*

A szerző úgy véli, hogy „a székelyek onogur eredetéhez a kettős honfoglalás elméletétől eltérő úton-módon” jutott el, miközben megerősítette a László Gyula nevéhez kötődő elméletet.

Gondolatmenete végén, az „összegzés” kilenc pontjában foglalja össze okfejtését, melyből az első hat saját bevallása szerint a „gondolom” kategóriájába tartozó feltevés, míg a többi hármat bizonyítottan könyvelni el. Ezek:

7. Igazat adva a krónikásoknak, úgy gondoljuk, hogy a székelyek a magyar honfoglalás előtt már a Kárpát-medencében laktak.

8. A székelyek a magyarságot megelőzőve vették fel a keresztény vallást (ezért is őrizhették meg a rovásírást), és ennek természetes meghatározó jellege volt a további történetükben.

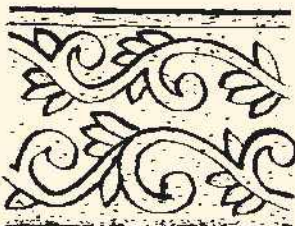
9. A székely honfoglalás a 680 körüli onogur-magyar bejövettelhez kapcsolható, amikor az onogur-magyar-székelyek is a magyarságról korábban levált népcsoportként érkeztek Pannónia területére.

Szerzőnk igyekszik a modern tudományágak – mint például az öröklődéstan – eredményeit is beépíteni munkájába. Így hivatkozik Czeizel Endre genetikai kutatásaira is a székelység és a magyarság korai elkülönülését igazolandó. Az író meglátása szerint is igazi előrelépést esetleg a régészeti genetika hozhat.

A szerző tudatában van annak, hogy korántsem vagyunk az összes információ birtokában. Világosan látja, hogy a hazai és nemzetközi kutatások eredményei befolyásolhatják, sőt megmásíthatják eddigi nézeteinket és álláspontjainkat. A probléma súlya végig az írásra nehezedik. Ezt jelzik a fogalmazásban gyakran előforduló feltételes módú kifejezések, melyek megkerülhetetlenek, amíg a megbízható információk nem elégségesek.

A könyvet olvasásra, a benne foglalt állításokat pedig vitatémaként ajánlom.

Róth András Lajos

*Faragott székelykapu-dísz
Gyöngyössy János rajza*

„Azt mondják, Attila egy korondi székely” Zágoni Mátyás Sándor (1847–1895) adomái

„Az adomák bizonyos tekintetben olyanok, mint a népdalok: nem igen akad gazdájuk. De valamint amazokban a nép egyszerű, őszinte, természetes érzelmei, úgy emezekben keresetlen komikuma és fanyar humora nyilvánulnak.

Jó adomát, mondvá csinálni – nem lehet. A gyártott adomából kiérzik a mesterkélt-ség, s egyszerű elméskedéssé fajul. Nincs illatja, mint a csinált virágnak, nincs zamataja, mint a másodérésű gyümölcsnek.

Az adomában komikumnak, vagy humornak kell lennie. A komikum: szikra, amely az ellentétek összeütközéséből pattan ki; a humor lágyan zsongó patak, melynek ősforrása az emberi gyarlóság, tévedés és jó szív. Az adomaköltészet: tükör, melyben megláthatjuk valamely nép eszejárását, leleményességét, gondolkodása módját. Hőmérő: a nép esze és szíve világának hőmérője.

A magyar méltán híres humoráról. Ide tartozik a székely is: a terebélyes tölgy keletrehajló, viruló ága. A tréfa, élcelődési vágy, humorizálás még akkor sem hagyja el a székelyt, midőn más emberfia az ő helyében sóhajtoznék, vagy imádkoznék. Hiába! erős lelke hozzá szokott már minden kalamitáshoz. Gondolja magában: úgy is csak egy a fizetés, hát legalább ne vethessen a maga baján.”

(*Székely humor. Adomák és rajzok.* Szerző: Mátyás Sándor. Temesvárott, MDCCCLXXXIX).

Drótozás

Midőn Erdélyben először építettek telegráfot, sokáig találgatták a jó emberek, hogy mi az? Azt mondja egyik siculus a másiknak:

– Komám! A németnek szorulhat a kapczája, mert keményen drótoztatja az országot. Fél, hogy szétesik.

I. N. R. I.

Nézi, nézi az atyafi az útszéli feszületet s valahogyan kiespékelülje, hogy azon négy betű van: I. N. R. I.

– Nézze kee, komám – szól társához –, megvénültem, de soh’se tudtam, hogy Jézust Imrének hitták.

Madárnyelv

Hajdanában József császár Bözödújfalú (most az egyszer nem Gagy) felé mentében megszólított egy szántóvető embert. Ugyanis azt kérdezte tőle németül, hogy hogyan hívják a falut? Emberünk nem értvén a kérdést, ily szókra fakadt:

– Uram! Ha az úr írástudó ember, akkor tud deákuul, ha kereskedő, görögül, beszéljen így, mert én azt a madárnyelvet nem értem.

Borvíz

Borvizet árult az atyafi. Erősen bizonygatta, hogy a víz a borszéki legerősebb „Kossuth-forrásból” való. Egy korcsmáros a nagy dicséretre ragadván, megvette. Azonban nem állhatta meg, hogy egy kicsit ne ingerkedjék a siculussal.

– Hej, bátyó! Gyengéllem én ezt a vizet borszékieknek.

– Az már a maga baja.

– Soh’se látta ez Kossuthot!

– Igazán mondja. A víz nem is látta Kossuth apánkat, de Kossuth apánk igen a vizet, mert ő is abból iszik.

Arecept

Húst vett az oklándi ember. A mészáros egy kis utasítást adott, hogy miként kell elkészíteni, hogy izletes legyen. Ennyi só, ennyi eczet, bors, hagyma, stb.

– Mészáros uram! Írja fel a kerétával ide, a bőrnadrágomra, a hozzávalót. Megtörtént.

Amint viszi az ember a húst a kezében, elkapja egy éhes kutya és eliramodik vele.

– Viheted! – kiált utána emberünk –, a recept itt van a nadrágon!

Atelegráf

Brassóban járt a csíki ember annak idejében s volt alkalma telegráfot látni – kívülről. Hazamegy; otthon elbeszéli, hogy micsoda különös szerzet az a „telegráfom”. Fia bátorkodott egy kérdést kockáztatni:

– Hát apámuram! Azon az izén hogyan beszélgetnek?

– Hát bizon csak úgy, édes fiam, hogy hát képzel, mintha egy akkora macska

volna, amely innen Brassóig elnyúlnék; s te ehelyt megcsipptened a farkát, s a macska Brassóban elnyávozná magát. No, érted-e? Érted a fenjét!

Nyomós ok

Körutat tett a püspök a Székelyföldön. Minden faluban elébe harangoztak, csak Fenyédön nem. A püspök titkárijának feltűnt ez a história, s alig várta, hogy valakitől megkérdezhesse az okát. Éppen arra ballagott a harangozó; a titkár szólítja: – Hogy esik az, hogy kendtek nem harangoznak?

– Biz az rosszul esik; de hát annak hetvenhét oka van, hogy mi nem harangozunk.

– Mi lehet az első ok?

– A legelső az, hogy nincs harangunk.

Bemegy a püspök a faluba. A hívek ráesnek, hogy adjon nekik külön papot, mert nagyon megunták ezt a filiáléskodást. A püspök kapacitálni akarja őket:

– Nem lehet az, kedves híveim! Hiszen kendteknek se tornyuk, se harangjuk, se paplakjuk. A jó gazda úgy csinál, hogy előbb istállót épít, azután szerez marhát.

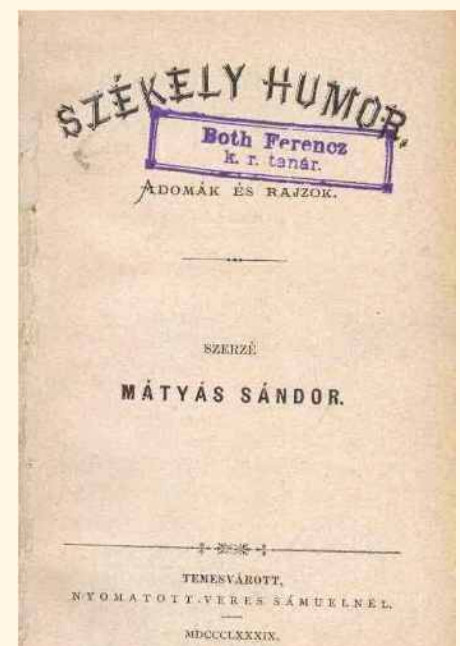
Erre megfeleltek tízen is:

– Kicsi baj az, kegyelmes uram! Építünk mi istállót hármat is, csak marhát adj nekünk.

Attila

Felel a kis tanuló a vizsgálaton Erdélynek versbe szedett földrajzából. Éppen Sz.-Udvarhely nevezetességeit számlálgatja elő, de hirtelen fönnakad. A többiek súgják keményen, ami következik: „Azt mondják, Attila egykoron itt székelt”. Meg is felelt ő aztán emberül ilyenformán:

– Azt mondják, Attila egy korondi székely.

Ereklyés országzászló Firtosváralján

A trianoni békeszerződés által okozott nemzeti megaláztatások és szociális terhek Magyarország belpolitikájában a revíziós és szociális radikalizmust hirdető irányzatok állandó jelenlétét eredményezték. A békeszerződés felülvizsgálatának, módosításai követeléseinek, a veszített háború feletti elkeseredés ébrentartásának egyik hajtása volt a maroshévízi születésű Urmánczy Nándor földbirtokos, a Védő Ligák Szövetsége elnöke által 1925-ben meghirdetett Országzászló Mozgalom, a revíziós zászlókultusz félhivatalos megnyilvánulása. A mozgalom égisze alatt létesített különböző emlékművek a közgondolkodás befolyásának eszközeként a mindennapok részévé váltak, ünnepek alkalmával pedig szimbólumként szakrális funkciót is betöltöttek.

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés Észak-Erdélyt – összesen 43 104 km²-nyi területet – visszacsatolta Magyarországhoz. A magyar közigazgatás beiktatásával itt is lehetővé vált a nemzeti érzelmek kinyilvánítása. A visszacsatolt területek helységeiben is első világháborús emlékművek és országzászlók emelését szorgalmazták mint az új állami lét jelké-

pét. A mindössze négy évig tartó európai hangulatban felállított emlékművek utólag a kommunista diktatúra célpontjává váltak: megsemmisítettek vagy alakításra estek át.¹

Környékünkön Székelyudvarhely után Székelykeresztúron, Etéden, Küsmődön, Siklódon, Alsósófalván, Parajdon, Firtosváralján stb. állítottak országzászlót. Ezen emlékművek felmérése, bemutatása még várat magára. Itt kell megemléknünk, hogy a Kovászna megye helységeiben felállított országzászlókra vonatkozó fennmaradt írásos és képi dokumentumokat nemrég József Álmos összegyűjtötte és közzétette, saját bevallása szerint azért, hogy azok helyreállítására, rendbetételére buzdítson.

Az országzászló helyreállítása Firtosváralján megtörtént. Az Énlaka és Székelypálfalva között, a Firtos hegy déli lábánál, a Konya-patak völgyében, 725–800 m tengerszint feletti magasságban fekvő kicsiny település lakóinak száma alig haladja meg a 200-at, de ragaszkodnak hagyományaikhoz és büszkéek történelmi múltjukra. Ereklyés országzászlójukat 1942. július 26-án avatták fel. Az ünnepségen beszédet mondott az 1943-ban díszpolgárrá választott id. Máté Lajos unitárius lelkész is.

Firtosváralján az 1950-es évek végén még állott a zászlórúd, majd elkorhadt. De a zászlórúd aljának foglalatát képező, szépen faragott, elkorhadt díszfoglalat darabjait 2004. augusztus 20-án személyesen vittem be a firtosváraljai paplakra, mondván Bálint Zsigmond (szül. 1926. ápr. 14.) unitárius gondnoknak, hogy őrizték meg múzeumi tárgyként. Ennek újonnan faragott, pontos másolata 2004. augusztus 20-án került felavatásra.

Történt ugyanis, hogy 2003–2004-ben Firtosváralja volt az a

Zászlóavatás után (2004. aug. 20.)

tizennyolcadik település, amelynek hely- és családneveit gyűjtöttük, térképeztük dr. Janitsek Jenő kolozsvári nyugalmazott egyetemi tanárral. Gyűjtőmunkánk idején a Firtosváraljára férjhez ment, egykori énlaki tanítványomnál, Deák Albertné született Demeter Bertáéknál volt a szállásunk. Deákék két fia akkor éppen Budapesten folytatta művészeti

Az ereklyés országzászló avatása (1942. júl. 26.)

tanulmányait. Az országzászló felújítására tett javaslatomat azonnal felkarolták és elkészítették az eredeti pontos másolatát. A cserefából készült faragvány az ivói Ilyés Bernát kezének ügyességét dicséri. A koronás címer sértetlenül, épen fennmaradt. A gondos álcázásnak köszönhetően átvészelte a 40 évi szocializmust.

Az országzászló újraállítására jól szervezett falutalálkozó keretében került sor 2004. augusztus 20-án.

Szőcs Lajos

¹ József Álmos: *Országzászló állítások Háromszéken*. Sepsiszentgyörgy, 2006. 5–10. Dömötörfi Tibor: *Országzászló mozgalom 1921–44*. In: *Élet és Tudomány*, 1991. 8. sz.

Évfordulóink. 2007. augusztus–szeptember

Augusztus

7. – 60 éve született Korondon **K. Kovács András** közíró, szerkesztő.

14. – 80 éve született Bencéden **Vasas Samu** tanár, szerkesztő. Több önálló munkája jelent meg, főként Kalotaszeg néprajzával, népművészetével kapcsolatban. – 40 évvel ezelőtt hunyt el Budapesten **Áprily Lajos** költő, műfordító. Brassóban született 1887. november 14-én. Családi neve Jékely. Gyermekéveit Parajdon töltötte, Székelyudvarhelyen kezdte a középiskolát. Magyar–német szakos tanári képesítést szerzett, Nagyenyeden tanított. 1926-ban Kolozsvárra költözött családjával, 1928-tól szerkesztette az *Erdélyi Helikont*. A következő év őszén Budapestre telepedtek.

16. – 125 éve született Pürkerecen **Buna Anna** tankönyvíró, műfordító. 1924–48 között az udvarhelyi Református Kollégiumban, majd tanítóképzőben tanított, románból és franciából fordított. Székelyudvarhelyen halt meg 1958. február 18-án.

18. – 65 éve halt meg Udvarhelyen **Kovács István** fotóművész. Marosújváron született 1881. április 10-én, 1906-tól működött Udvarhelyen. A húszas évektől Haáz Ferenc Rezsővel járta a vidéket; Udvarhely közéletéről is számos dokumentum értékű felvételt készített. A harmincas években három országos fotóversenyen nyert aranyérmeket. Megközelítőleg 40 000 felvétel van a hagyatékában.

20. – 65 éve hunyt el Udvarhelyen **Gyerkes Mihály** tankönyvszerző, népművelő, szerkesztő. 1873. április 12-én született Mohán, a székelykeresztúri tanítóképzőben végzett. Az udvarhelyi állami elemi iskola igazgatója volt. A korszerű gyümölcstermesztés érdekében vidéki tanfolyamokat szervezett, megalapította a Sicilia Gyümölcstermesztő és Értékesítő Szövetkezetet. Több szakkiadványa jelent meg, szaklapokat szerkesztett.

27. – 110 évvel ezelőtt született Udvarhelyen **Tomcsa Sándor** író, karikaturista, az anyaváros színházának névadója. A kisváros mindennapjainak megörökítőjeként tartják számon. Karcolatai, humoreszkjei, jelenetei általában kisszerű eseményekről szólnak, karikatúráiban jó érzékkel ragadta meg a különöset, a groteszk vonásokat. A Haáz Rezső Múzeum képtárában emléksorozat rendeztek be munkáiból (ennek funkciója mára helyszűke miatt megváltozott), születése centenáriumán avatták a Művelődési Ház előtt álló bronz mellszobrárt, amelyet Székely József udvarhelyi szobrász készített.

*Áprily Lajos
Szalatnyay József portréja*

Szeptember

1. – 10 évvel ezelőtt hunyt el autóbalesetben **Zenglitzky Zoltán** operatőr, a budapesti Filmművészeti Főiskola rendező szakos hallgatója. 1965. május 11-én született Udvarhelyen, a helyi Orbán Balázs Fotóklub tagja, az UTV, később az ATI-BETA szerkesztő-operátőre volt. Filmjeivel több nemzetközi díjat szerzett.

3. – 70 éve született Lövétén **Márton Attila** fizikai szakíró. A középiskolát Udvarhelyen végezte 1956-ban. Önálló kötete: *A légpárna alkalmazása a fizikában* (Kolozsvár, 1982).

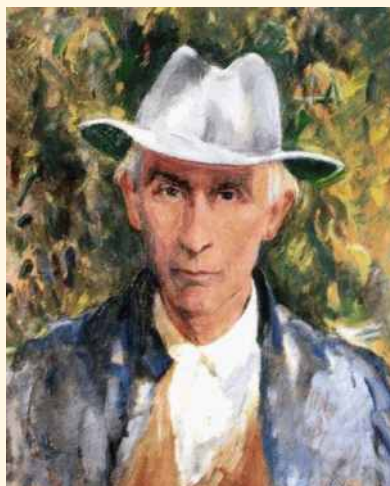
6. – 205 éve halt meg Marosvásárhelyen kibédi **Mátyus István** orvosi szakíró. 1725-ben született Kibében, a vásárhelyi református kollégiumban, majd az utrechti egyetemen tanult. 1757-től Marosvásárhelyen volt orvos, majd Küküllő megye és Maroszsék főorvosa. *Diaetetica az az a jó egészség megtartásának módját fundamentumosan eladó könyv* (I–II. Kv., 1762, 1766), illetve *Ó és új diaetetica* (I–VI. Pozsony, 1787–93) c. munkáiban Magyarországon elsőként foglalta össze az egészséges életmóddal kapcsolatos ismereteket. 1765-ben nemességet kapott. Könyvtárát, nyomdáját és lakását a vásárhelyi kollégiumra hagyta. Életregényét Spielmann József írta meg *Másoknak világitva* címmel.

– 105 éve született Komollón **Dávid Gyula** egyházi író, szerkesztő. 1938–58 között református lelkész volt Udvarhelyen és a Római Katolikus Gimnáziumban vallás-oktató. 20 évvel ezelőtt, 1987. november 14-én hunyt el Kolozsváron.

8. – 60 éve született Udvarhelyen **Jodál Endre** műszaki író, műfordító, szótárszerkesztő.

– 45 éve született Udvarhelyen **Tamás Tímea** költő, író.

10. – 55 éve született Lövétén **Kasza Imre** képzőművész. Kolozsváron végzett főiskolát, majd a nagyszebeni Brukenthal

Múzeum muzeológusa lett. Művészeti tárgyú írásokat közölt.

13. – 155 évvel ezelőtt született Marosvásárhelyen **Petelei István** író örmény katolikus családban (mh. 1910. jan. 5.). Az udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban érettségizett 1870-ben.

16. – 95 éve született Tarcsafalván **Benczédi Sándor** szobrász, unitárius kántortanító. Székelykeresztúron végezte a tanítóképzőt, 1946–49 között Korondon és Pálpatakán tanított, szobrászkodott, képzőművészeti főiskolába Budapesten járt. Kolozsváron nyitott műtermet. Terrakotta kisszobrai népi, falusi ihlettségűek. A művelődési élet kiválóságairól karikatúra-sorozatot készített. 1998. január 1-jén halt meg Kolozsváron. Következő év nyarán a korondi unitárius templomkertben kopjafát állítottak emlékére.

18. – 65 éve született Marosvásárhelyen **Szöcs Kálmán** költő. 1965–66-ban Parajdon tanított. Lírájának legfőbb jellemzője az elégikus hangoltság. A kommunista eszményekben való csalódottsága miatt 1973. augusztus 21-én öngyilkos lett.

19. – 265 éve halt meg Kolozsváron **Baconi Incze Máté** tanár, református lelkész. Nagybaconban született 1678. szeptember 24-én. Szülőfalujában, Székelyudvarhelyen és Kolozsváron tanult. 1707–1708-ban Teleki Mihály udvari papja volt, 1714-től a kolozsvári református kollégium tanára, 1720-tól pedig a város első papja. Értekezései és halotti beszédei maradtak fenn.

20. – 110 éve született Farkaslakán **Tamási Áron** író, a magyar irodalom jeles novellistája. Az udvarhelyi katolikus gimnáziumban tanult, erre az időre esik irodalmi próbálkozásainak kezdete. A Benedek Elek köré csoportosult népies írók társaságának tagja volt, ismert szerzőként telepedett át Magyarországra. Budapesten hunyt el 1966. május 26-án. Írásai közül legismertebb az *Ábel-trilógia* és az *Énekes madár* c. színmű.

22. – 155 éve halt meg Marosvásárhelyen **Ercsei János** egyházi író. 1810-ben született Somosdon. 1833–37 között a teológia tanára volt az anyaváros Református Kollégiumában.

23. – 80 éve született Udvarhelyen **Balázs László** nyelvész.

27. – 330 éve született Székelyudvarhelyen **Balogh János** jezsuita szerzetes. Tábori lelkész volt Erdélyben. Beteg katonákat ápolva halt meg 1710. augusztus 14-én Nagyszombaton. Halála évében jelent meg *Opus selectis controversiis* c. munkája Nagyszombaton.

P. Buzogány Árpád

*Egyed József felvételei a lövétei falunapok
alkalmával felújított lakodalmos szokásokról.
Az Udvarhelyszék Kulturális Egyesület 2006. évi fotótáborá.*